

Kovács Máté

A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában

I. Tudománypolitika és az egyes tudományok

A *szocialista* tudománypolitika elvi útmutatása¹ és a tudományok története egyaránt azt tanúsítja, hogy a tudományok egy-egy ágának, illetve egész csoportjának szerepe és jelentősége — egyebek mellett — alapvetően két körülménytől függ. Éspedig a tudományág, illetve tudománycsoport tárgykörének *társadalmi fontosságától*, valamint e tárgykör *módszeres feldolgozásának* fokától. ¹ Vagyis attól, hogy maguk a természeti vagy társadalmi valóság vizsgált tárgyai és intézményei, jelenségei, illetve folyamatai mennyire jelentősek az adott társadalom gyakorlatában, valamint attól, hogy a kutatás szemlélete és módszerei, kiterjedése és mélysége, továbbá az eredmények megfogalmazásának és rendszerezésének színvonala mennyiben felel meg a társadalmi gyakorlati szükségleteinek. Az elért elméleti eredmények mennyiben válhatnak közvetlenül vagy közvetve a gyakorlat tudatos irányításának vezérvonalává. ²

A *polgári* tudományelmélet a társadalmi gyakorlat és az elmélet összefüggéseit nem vagy nem kellően vette számba. Valamely tudományág ismerveül jobbára csak egyes formális és elkülönítő jegyeket hangsúlyozott, mint pl. a tudomány tárgyának elhatárolhatósága minden más tudomány tárgyától, az ismeretek önelvű rendszerezésének lehetőségei, a vizsgálódás sajátos nézőpontja stb. Nyilvánvaló, hogy a marxista tudományelmélet és a szocialista tudománypolitika számára ezek az elkülönítő jegyek szintén fontosak, de önmagukban nem lehetnek elégségesek. Ezek csak a társadalmi gyakorlat alapvető követelményei mellett, azok szükségszerű következménye- és kiegészítése-képpen jöhetnek tekintetbe. Annál is inkább, mert a marxista tudományos kutatás a természeti és társadalmi valóság tárgyait, jelenségeit és folyamatait nem csupán önmagukban, hanem összefüggéseikben is igyekszik megvilágítani.

Ahhoz, hogy mérlegelni tudjuk, mi ma az egyes tudományágak szerepe és jelentősége a szocialista tudománypolitikában, két fejlődési tendenciát kell párhuzamba állítanunk. Az első, hogy a tudományok társadalmi súlya, jelentősége a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában általánosságban máris szembetűnően megnövekedett, és előreláthatóan még tovább növekszik. Ez a szocialista társadalom gazdasági alaptörvényéből szükségszerűen következik. A termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése, a legfejlettebb technika következetes alkalmazása, az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek lehető legteljesebb kielégítése, valamennyi tagja sokoldalú fejlődésének biztosítása egészben véve magasabb-

¹ ERDEI FERENC—KÓNYA ALBERT: *Az országos távlati tudományos terv kidolgozása és a kutatások koordinálása*. Magyar Tudomány, 1960. 2. sz.

rendű termelési és kulturális feladatok megoldását teszi szükségessé. Ennek megfelelően a természeti és társadalmi valóság egyre mélyebb ismeretét és a kutatási eredmények egyre tervszerűbb felhasználását követeli meg. A fejlődés másik tendenciája pedig az, hogy a társadalom e forradalmi átalakulása ugyanakkor az egyes tudományok egymáshoz viszonyított súlyának megváltozását is szükségszerűen magával hozza. A társadalmi fejlődés következményeinek megfelelően a tudományok polgári együttese helyébe fokozatosan a tudományok új, szocialista rendszere lép.

Ez a fejlődés eddigi, a *szocializmus* alapjait lerakó szakaszában általánosságban a természet- és műszaki tudományok súlyának rendkívüli megnövekedésében, az egyes tudománycsoportokon belül pedig az egyes tudományok jelentőségének számottevő eltolódásában, sőt egyes eddig visszamaradt vagy újonnan fejlődésnek indult tudományágak jelentkezésében mutatkozott meg. A természettudományok és a technika körén belül pl. gyors fejlődésnek indult az atomkutatás, világűr-kutatás, automatika és telemechanika, rakétatechnika, kibernetika stb. A társadalomtudományok körén belül pedig pl. az olyan alapvető fontosságú társadalmi folyamatok, mint a népgazdaság vagy az oktatás és nevelés előtérbe hozták a közgazdasági, ill. pedagógiai tudományokat. Vagy az olyan, immár évszázadok óta jelentős tudományok, mint a filozófia, történet-, állam- és jog-, irodalom-, ill. nyelvtudományok mellé kezdenek felsorakozni olyan, a társadalom újabban megerősödő vagy kialakuló jelenségeit, ill. folyamatait vizsgáló tudományok, mint a zenetudomány, színház-, film-, népműveléstudomány, a bibliológia, ill. könyvtártudomány stb. Nyilvánvalóan azért, mert a zenével, színházzal, filmmel, írással, könyvvel és könyvtárral, népműveléssel stb. összefüggő társadalmi jelenségek és folyamatok, értékek és intézmények szerepe erősen megnövekedett. A zenekultúra, továbbá a színház- és filmkultúra, ill. a könyv- és könyvtárkultúra stb. a szocialista társadalom gazdasági, politikai és kulturális életében az eddiginél sokkal nagyobb jelentőségre tett szert, a társadalomnak sokkal szélesebb tömegei és sokkal intenzívebben vesznek benne részt, mint eleddig bármikor. Így időszzerű és közérdekű feladattá lett, hogy most már a társadalomnak e jelenségei és folyamatai is egész terjedelmükben és mélyrehatóan módszeres kutatás tárgyává váljanak. Ugyanúgy, mint azok, amelyek pl. a nyelvvel, az irodalommal, a művészetekkel vagy a társadalom fejlődésével, állam- és jogrendjével stb. kapcsolatcsan már korábban kibontakoztak, s amelyeknek tudományos vizsgálata már a fejlődés korábbi fokán is fontos, közérdekű feladatnak minősült.

A magyar tudományos kutatás most készülő *országos távlati terve*² szocialista társadalmunk most kibontakozó gyakorlatának ezeket az alapvető, új politikai, gazdasági és kulturális követelményeit megközelítő teljességgel tükrözi. Társadalmunk fejlődésének, különösen pedig kulturális életének tudatos és tervszerű továbbfejlesztése szempontjából alapvető jelentőségű pl. az, hogy a *közművelődés*³ elméleti, gyakorlati kérdéseinek és történetének kutatása — ezen belül a könyvkiadás, könyvterjesztés, sajtó és a könyvtárak leg-

² *Az országos távlati tudományos terv kidolgozása.* Bp. 1960. Tudományos és Felsőoktatási Tanács.

³ A *közművelődés* szó a magyar nyelvhasználatban régebben általában a kulturális élet egészének összefoglaló jelölésére volt használatos. Újabban azonban szűkült a fogalom köre. Nem szokás beleértetni pl. sem az oktatást és nevelést, sem a tudományos kutatást. A mai szóhasználat egyre inkább a társadalom kulturális életének, a kulturális értékek társadalmi felhasználásának összefoglaló nevéül szolgál.

fontosabb elméleti és történeti problémáinak kutatása is — helyet kapott az országos kutatási feladatok között. Szükségszerűen következik ez szocialista művelődéspolitikánknak abból a célkitűzéséből, hogy kulturális életünk fejlődését a maga egészében közüggé tegye, kulturális életünk egyes területeinek arányos fejlesztéséhez az anyagi, technikai és elméleti feltételeket biztosítsa. Így szocialista államunk a gazdasági szervező funkcióival párhuzamosan kulturális nevelő tevékenységét is hatékonyan elláthatja.

Az állam és a társadalom kulturális nevelő munkája viszont csak akkor lehet eredményes, és a szocialista kultúra a népgazdaság szocialista rendjének fejlődését csak akkor tudja a maga sajátos eszközeivel valóban hatékonyan támogatni, ha a művelődés egészét korszerűen tisztázott elméleti és történeti ismeretek alapozzák meg. Ha tehát a közművelődés gyakorlatának — ezen belül az írásbeli közléssel és olvasással, a könyvvel és sajtóval, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlatnak — sajátos objektív törvényszerűségeit, fejlődéstörténetét és a társadalom gazdasági, politikai és kulturális életéhez fűződő összefüggéseit módszeres tudományos elemzéssel, pontosabban marxista társadalmi-történeti szemlélettel végzett rendszeres vizsgálattal igyekszik feltárni és elvszerűen megszerezni. Ez annál is inkább elengedhetetlen, mert kulturális életünk egyes fő területei egymáshoz viszonyítva ma még több tekintetben is az egyenlőtlen fejlődés jeleit mutatják. Ami egyfelől abból adódik, hogy a művelődés egyes ágaiban már maga a polgári örökség is más-más terjedelmű és színvonalú volt. Másfelől pedig abból, hogy a továbbfejlődés anyagi és szellemi előfeltételeit az elmúlt másfél évtized során nem sikerült mindig arányosan biztosítani.⁴ Végül, de nem utolsósorban abból is — s itt most ez a legfontosabb —, hogy egyes területeken a szaktudományi kutatás ma még erősen elmaradott állapotban van. Holott a kultúra szocialista fogalmában — még a szűkebb értelemben vett szellemi kultúra fogalmában is — szükségképpen szorosan egybekapcsolódnak a *szellemi értékek és azok létrehozásának*, valamint tervszerű és intézményes *társadalmi felhasználásának* folyamatai, vagyis az eredményeknek a termelésben és más gyakorlati tevékenységben, a szocialista tudat formálásában, a közművelődésben, valamint az oktatásban és nevelésben való gyakorlati alkalmazása.⁵ Nyilvánvaló, hogy a művelődés fő folyamatai nemcsak szervesen kiegészítik, hanem kölcsönösen fel is tételezik egymást. Ugyannyira, hogy az egyik vagy a másik visszamaradása vagy túlsúlya megzavarhatja, sőt veszélyezteti az új szocialista kultúra egészének most kialakuló egyensúlyát is és továbbmenően a szocialista társadalom most kibontakozó gyakorlatában betöltendő szerepét és hivatását is. Éppen ezért nemcsak kultúránk egészének arányos fejlesztését és ennek szükséges előfeltételeit kell előirányozni, hanem művelődésünk valamennyi lényeges folyamatának korszerű, tervszerű és rendszeres tudományos kutatását is következetesen biztosítani kell. Mégpedig lehetőség szerint egymással összehangoltan és tár-

⁴ A *polgári örökség* a művelődés egyes területein szükségképpen nálunk is más-más fejlődési fokig jutott, mert ezeknek pl. az ellenforradalmi művelődéspolitikának a maga érdekeinek megfelelően a maitól alapvetően eltérő szerepet szánt. Az újabb fejlődés egyenlőtlenégei pedig az 1953—56-os évek politikai és gazdasági nehézségeiből fakadtak, amelyeknek hátrányos következményei csak fokozatosan küszöbölhetők ki.

⁵ A közművelődés fogalmának körén belül pl. a *népművelésben*: az ismeretterjesztésben, a műkedvelő művészeti mozgalmakban, művelődési otthonok munkájában, a *könyv- és könyvtárkultúrában*: az írás és olvasás, a könyvkiadás és könyvterjesztés, a sajtó, a könyvtárak stb. útján, a *múzeumok és kiállítások*, a *színházi és filmelőadások*, a *hangversenyek*, a *rádió és televízió* révén.

sadalmi jelentőségükkel arányosan, hogy kulturális életünk minden ága korszerűen tisztázott elméleti és történeti ismeretekre épülhessen, s ennek megfelelően mai gyakorlatunk minél tudatosabbá válhasson, a közművelődés továbbfejlesztésének irányelvei és körvonalai pedig elméletileg megalapozott tudományos előrelátással legyenek kidolgozhatók.

A *könyvtártudomány*⁶ helyét a szocialista tudománypolitikában, szerepét, kapcsolatait, és fejlődési lehetőségeit a marxista társadalomtudományok sorában, valamint ismeretrendszerének jelentőségét a szocialista társadalom gyakorlatában szükségképpen és alapvetően ugyancsak a tárgykör társadalmi fontossága és a kutatási eredmények értéke határozza meg. A kérdés megvilágítása tehát ebben az esetben is a tárgykörnek tekinthető társadalmi gyakorlat fejlődéstörténetének, mai állapotának és további fejlődési lehetőségeinek felvázolásával, valamint ismeretkörének körvonalazásával, az ismeretek összetételének, jellegének, rendszerezésének jelzésével, a célra vezető kutatási szemlélet és módszer megvilágításával kísérhető meg. A szakkutatás mai állapotának és a vele szemben támasztható korszerű követelményeknek a különbsége egyben feltárja a szakkutatás legidősebb és legsürgősebb feladatait is.

II. A könyv- és könyvtárkultúra a modern társadalomban

A *bibliológia*, illetve a *könyvtártudomány* társadalmi fontosságát a társadalom életében betöltött jelentőségének megnövekedése, tárgykörének s az írásos-nyomatásos közlésmódnak, az ezen alapuló társadalmi gyakorlatnak s az ebből eredő értékeknek, illetve intézményeknek szerepe, annak széleskörű kibővítése és jelentőségének szakadatlan fokozódása mutatja meg.

Az *írásos-nyomatásos közlésmód* különböző megjelenési formáival — vagyis az írással és olvasással, továbbá a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal — összefüggő társadalmi gyakorlat egyre gyorsuló ütemben és egyszerre két irányban is erőteljesen fejlődik. Egyfelől úgy, hogy az írás és olvasás ismerete és használata az egymást váltó társadalmi rendszerekben a társadalom egyre szélesebb köreire terjed ki. Másfelől pedig úgy, hogy az egyes embereknek az írással, még inkább az olvasással kapcsolatos személyes gyakorlata egyre intenzívebbé válik. Így az írásos-nyomatásos közlésmód különböző megjelenési formái az egyes emberek életében egyre nagyobb szerephez jutnak, tudatuk formálásában és munkájuk eredményes ellátásában egyaránt.

A rendi társadalom viszonylag kisszámú írástudóját pl. a kapitalizmusban nálunk is, másutt is a polgárság szélesebb írni-olvasni tudó rétegei váltják

⁶ A *könyvtártudomány* elnevezés nálunk tágabb és szűkebb értelemben egyaránt használatos. Tágabb értelemben elsősorban a német gyakorlatot követve az írásbeli közléssel és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő jelenségek, folyamatok, termékek és intézmények módszeres vizsgálatából adódó ismeretrendszer egészének összefoglaló jelölésére szolgál. Szűkebb értelemben főként az angol gyakorlat nyomán ennek csak egy részét: a könyvtárak gyakorlatával és fejlődéstörténetével közvetlenül összefüggő ismeretek rendszerét jelöli. A szűkebb, ill. tágabb értelmezés váltakozása nem egyszer komoly zavarok vagy félreértések forrása. Megfontolandó, nem kell-e az elnevezés megkülönböztetésével is világosan különbséget tenni a tágabb és szűkebb fogalomkör között. A tágabb fogalomkört a román népek (olasz, spanyol, román stb.) szóhasználatának megfelelően és SZABÓ ERVIN példájára is célszerűbb bibliológiával (könyvtudomány) jelölni. A *könyvtártudomány* elnevezést pedig helyesebb a szűkebb fogalomkör jelölésére használni.

Kitérjedés
intenzív

fel. Sőt a fejlettebb kapitalista országokban a társadalom más osztályai, pl. a munkások és parasztok is fokozatosan megszerezték az írás-olvasás ismeretét, és kialakították a maguk sajátos olvasási kultúráját. A szocializmus, még inkább a kommunizmus viszonyai között pedig a társadalom egésze teljes mértékben és magas színvonalon részesévé válik az írásos-nyomatásos közlésmód nyújtotta lehetőségeknek. Itt végre elvben is és gyakorlatban is a társadalom minden tagja számára hozzáférhetővé válik az emberi kultúra értékei közül mindaz, ami e legfejlettebb társadalmi rendszer megszilárdítása és kibontakozása szempontjából lényegesnek, időszerűnek és közérdekűnek minősül, s aminek a szétszórására az írásos-nyomatásos közlésmód sajátos adottságai alkalmasak lehetnek. Itt és így az írásos-nyomatásos közlésmód sajátos lehetőségei a társadalom gyakorlatában valóban a lehető legszélesebb körben és a legintenzívebb módon érvényre juthatnak.

Az UNESCO adatai szerint a világ könyvtermelése évente átlagosan negyed millió mű, megközelítően 5 milliárd példányban⁷ Egyenlő megoszlás esetén tehát az emberiség egy-egy tagjára általában nem egészen 2 példány jutna. Az öt földrész napilapjainak száma mintegy 6300, amelyek naponta átlagosan 240 millió példányban jelennek meg. Tehát 10–11 főre esik 1–1 lappéldány.⁸ Ezen kívül mintegy százezernyi folyóirat és számtalan különféle aprónyomatvány (füzet, különlenyomat, jegyzet, zenemű, térkép, plakát stb.) lát folyamatosan napvilágot. S mind e hatalmas kiadványáradat, különösen a könyvek és folyóiratok túlnyomó többsége a különféle rendkívül nagyszámú közkönyvtárban és a szinte megszámlálhatatlan házi könyvgyűjteményben halmozódik fel, ahol az érdeklődő olvasó rendelkezésére áll.⁹

Az írással és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat e világméretű kifejlődése azonban korántsem jelenti azt, hogy az írásos-nyomatásos közlésmód kiterjedésében és mélységében máris elérte mindazoknak a lehetőségeknek a szélső határát, amikre sajátos adottságai alapján képes. Kiterjedésének további lehetőségeit szembevetően mutatja az, hogy most még az emberiség 15 éven felüli részének csak alig több, mint a fele (mintegy 56%-a) tud írni-olvasni. Elmélyülésének további lehetőségeit pedig az jelzi, hogy ez idő szerint az írni-olvasni tudók mintegy kétharmadának írás- és olvasási ismerete alig haladja meg az elemi fokot. A kiadványokban és könyvtárakban felhalmozott értékekből tehát nem vagy alig részesül.¹⁰ Jelenleg az írni-olvasni tudóknak csak mintegy harmada, vagyis mindössze az emberiség egyötöde fejlesztette magasabb színvonalra a maga írásgyakorlatát és olvasási kultúráját. Ugyanakkor tisztán kell látnunk azt is, hogy ez az arány az emberiség fejlődésének jelenlegi szakaszában gyorsuló ütemben javul. A népszámlálási adatok és más statisztikák tanúsága szerint az írás és olvasás ismerete és használata, s ezzel párhuzamosan a kiadványok és könyvtárak száma és igénybevétele is évtizedről évtizedre s egyre fokozódó ütemben növekvőben van.¹¹

⁷ BARKER, R. E.: *Le livre dans le monde*. Paris, 1957, UNESCO. 19. 1.

⁸ *Statistical Yearbook*. New York, 1958, Stat. Office of the UN.

⁹ *Statistics on libraries*. Paris, 1959, UNESCO.

¹⁰ *L'alphabétisme dans le monde au milieu du XXe siècle*. Paris, 1957, UNESCO. 12. 1. — GRAY, William S.: *L'enseignement de la lecture et de l'écriture*. Paris, 1956, UNESCO. 37–38. 1.

¹¹ *L'alphabétisme dans divers pays*. Paris, 1953, UNESCO.

Még világosabban előtűnnek azonban az írásos-nyomtatásos közlés-móddal összefüggő társadalmi gyakorlat mai állapotának jellemző vonásai és fejlődési tendenciái, ha a világhelyzet összesítő átlagos adatai mellett az egyes összetevő tényezőket vagy legalább is az egyes főbb típusokat külön-külön is szemügyre vesszük. A világátlag a társadalmi fejlődés jelenlegi három fő típusának megfelelően három egymástól erősen eltérő ütemű és színvonalú fejlődési fokozatot foglal magában: éspedig a fejlett szocialista országok és a fejlett kapitalista országok írás-, olvasás-, könyv- és könyvtárkultúráját, valamint az elmaradott — félgyarmati, gyarmati vagy volt gyarmati — országok fejletlen viszonyait.

3) *A fejlett kapitalista országok* írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúrája mennyiségében is, minőségében általában közel jár ahhoz a felső határhoz, amelyhez eddig az írásos-nyomtatásos közlés-móddal összefüggő társadalmi gyakorlat a kapitalizmus viszonyai között az egyes társadalmi osztályok életében eljuthat. A termelés növekedésének fokozatosan lassuló üteme végső összefüggéseiben elkerülhetetlenül maga után vonja a kulturális élet, ezen belül az olvasási kultúra fejlődésének lelassulását vagy éppen hanyatlását. Következésképpen ezzel együttjár a könyvkiadás, könyvkereskedelem és a könyvtárak fejlődésének lelassulása vagy éppen visszaesése is.

Az elmaradott országok fejletlen gazdasági, politikai és kulturális viszonyai eddig nem adhattak kellő ösztönzést az írás és az olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtárak számottevő fejlődéséhez. Itt ez idő szerint a lakosság túlnyomó többsége még a szóbeliség alacsonyabb fokán él. Politikai és gazdasági függetlenségük visszaszerzése, a termelés erőteljes fejlesztése, társadalmi rendszerük máris megindult és várható további gyors átalakulása viszont szükségképpen a kulturális élet — ezen belül az írásos-nyomtatásos közlés-móddal összefüggő társadalmi gyakorlat — gyors kiszélesedését és fokozatos elmélyülését idézi elő. Az elkövetkező évtizedekben viszonylag rövid idő alatt az emberiség e ma még elmaradott nagyobb fele is előreláthatóan gyorsan birtokba veszi az írásbeliség magasabb lehetőségeit is.

A fejlett szocialista országok gazdasági és kulturális fejlődése fokozatosan megközelíti, egyes területeken már túl is haladja a fejlett kapitalista országok jelenlegi színvonalát. Ennek megfelelően kulturális életük — ezen belül új, szocialista írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúrájuk — mennyiségében és minőségében egyaránt olyan lendülettel fejlődik, hogy nem egy vonatkozásban pl. a könyvkiadásban és könyvterjesztésében vagy a könyvtárak fejlesztésében és használatában máris elérték vagy éppen túl is szárnyalták a legfejlettebb kapitalista országokat.

A fejlődés eddig elért színvonala és továbbgyorsuló üteme számszerűen is kitér a fejlett szocialista országok könyv- és könyvtárkultúrájának néhány legfontosabb adatából. A Szovjetunió mai területén pl. 1913-ban megközelítőleg 30 000 művet adtak ki mintegy 99 millió példányban. 1956-ban a kiadott művek száma kétszeresére: 60 000-re, a példányszámuk pedig több, mint tizenegyszeresére: 1 milliárd 107 millióra emelkedett. A kiadott újságok száma 1913-ban 1055, 1956-ban 7537, a folyóiratoké pedig 1913-ban 1472, 1956-ban 2501 volt. A cári Oroszországban tehát 100 főre évente 62 könyv — és naponta 2 újságpéldány, a Szovjetunióban viszont 1956-ban 551 könyv — és naponta 27 újságpéldány jutott. De ezt is felülmúlja a szovjet könyvtárak rohamos fejlődése. A könyvtárak száma a cári Oroszországban 1914-ben 76 ezer, az állományuk pedig 46 millió kötet volt, 1957-ben viszont a Szovjetunióban

394 ezer könyvtár összesen 1,5 milliárd kötet állománnyal rendelkezett. Vagyis négy évtized alatt a könyvtárak száma ötszörösére, a könyvtári állomány pedig csaknem harmincháromszorosára növekedett.¹² A szovjet könyv- és könyvtárkultúra 1956—57 körül tehát valóban megközelítette vagy elérte, sőt azóta több tekintetben túl is szárnyalta a legfejlettebb tőkés országok könyvvel, ill. könyvtárral való ellátottságának színvonalát.

Magyarországon az utolsó másfél évtized során végbement fejlődés főbb mozzanatai szintén jól érzékeltetik könyv- és könyvtárkulturánk kiszélesedését, fejlődési ütemének fokozódó gyorsulását és a társadalom általános fejlődéséhez kapcsolódó összefüggéseit. 1938-ban pl. 8156 kiadvány, 17 272 000 példányban jelent meg, 1959-ben viszont 19 812, vagyis csaknem két és félszer annyi kiadvány 52 872 000, vagyis háromszor annyi példányban látott napvilágot. Ezen kívül az összes időszakai sajtótermékek száma 1958-ban 557 volt, évi példányszámuk pedig 1946-tól 1958-ig évi 288 millióról 579,5 millióra emelkedett. A kiskereskedelemben eladott kiadványok összes értéke 1951-ben 143 millió forintot, 1959-ben pedig ennek több, mint háromszorosát, 452 millió forintot tett ki. 1959-ben tehát az ország minden egyes lakosára 45 forint értékű könyvvásárlás esett, ami átlagáron kb. 3 műnek felel meg. De még ennél is szembetűnőbb az emelkedés a könyvtárak fejlődésében. A második világháborút közvetlenül megelőző években Magyarországon valamivel több, mint 1000 nyilvántartott tudományos és szakkönyvtár, illetve jelentősebb közművelődési és iskolai könyvtár, kb. 1650 népkönyvtár és megközelítően 300 különféle munkáskönyvtár, összesen kb. 3000 számontartott könyvtár volt, 12—13 millió darabból álló állománnyal. A legutóbbi országos felmérés idején, 1957. december 31-én viszont összesen 18 777 könyvtár működött, amelyeknek közel 40 milliót kitevő állományából több mint 2 millió olvasó csaknem 29 millió kötetet használt.¹³

Lényegében hasonló irányú és arányú fejlődésről tanúskodnak a szomszédos szocialista országok: Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Románia, Bulgária új könyv- és könyvtárkultúrájának adatai is. A szocialista világrendszerben a könyv és könyvtár valóban mindenütt jórészt máris a társadalom egészéé, elsősorban a dolgozó népé lett, s a jövőben még sokkal inkább azzá lesz.

Természetesen nem véletlen, hogy a szocialista társadalomban az írás és olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtár szerepe mindenütt kibővül, jelentősége mindenhol erőteljesen megnövekedett, és a szocialista írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúra szerepének és jelentőségének körvonalai máris kirajzolódnak. Szükségszerűen egyik következménye ez annak, hogy a szocializmus politikai, gazdasági-technikai és kulturális célkitűzései egyértelműen a dolgozó ember anyagi és szellemi, közösségi és egyéni szükségleteinek és igényeinek minél teljesebb kielégítését állítják a társadalmi gondoskodás középpontjába. A népgazdaság szocialista rendszerének és a dolgozók új demokratikus

¹² *A szovjethatalom negyvenéves eredményei számokban.* Bp. 1958, Közg. és Jogi K. 218—219. l.

¹³ *Magyarország művelődési viszonyai 1945—1958.* Bp. 1960, Közg. és Jogi K. 109—153. és 285—303. l. — DANYI Dezső—EKÉS Mihályné—SALLAI István: *A magyar könyvtárak statisztikai adatai.* Bp. 1960. (Kézirat.) — KOVÁCS Máté: *A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában.* Magy. Könyvszle. 1960. 3. és 4. és 1961. 1. sz. — *A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei.* A Könyvtáros. 1960 6. sz.

életrendjének kialakulása, a kulturális élet kiszélesedése és elmélyülése együttesen és egymással állandó kölcsönhatásban érleli az alapvető előfeltételeit annak, hogy a szocialista humanizmus — a humanizmus e minden korábbit felülmúló, gazdagabb formája — egyre gyorsuló ütemben és minél teljesebb mértékben kibontakozhasson. A több és külön emberré fejlődésért vívott egyetemes erőfeszítésben az írás és olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtár szerepe és jelentősége is szükségképpen továbbnövekszik. Lehetővé teszik ezt a szocialista társadalom új gazdasági, politikai és kulturális viszonyai: különösen a termelés, a nemzeti jövedelem s ennek megfelelően az egy főre eső kereset és fogyasztási alap állandó növekedése, a munka jellegének megváltozása és könnyebbé válása, a szabadidő, a pihenés és művelődés lehetőségeinek emelkedése s nem utolsósorban az átlagos életkor meghosszabbodása, a települési viszonyok, a közlekedés, a lakáskultúra, világítástechnika máris számottevő és előrelátható további megjavulása stb.

A világhelyzet elemzése és a fejlődés fő irányainak megfigyelése egyértelműen megvilágítja, hogy a *szóbeliségből az írásbeliségbe* való átlépés anyagi és kulturális feltételei a társadalom egésze számára valójában csak most, a szocializmus s még inkább majd a kommunizmus viszonyai között érnek meg. Az új, szocialista könyv- és könyvtárkultúra a szocialista kulturális forradalom egyik fontos eredményeként és vívmányaként alakul ki. A fejlődés társadalmi-gazdasági alapjainak, eddig elért eredményeinek és további lehetőségeinek ismeretében teljes biztonsággal megállapítható az is, hogy a szocialista társadalom írással és olvasással, könyvvel, sajtóval és könyvtárral összefüggő gyakorlat ma még csak kezdeti, alapozó szakaszában van. Teljes kibontakozása során mennyiségében és minőségében, kiterjedésében és mélységében szükségképpen messze túlszárnyalja a legfejlettebb kapitalista országok könyv- és könyvtárkultúráját is. Az emberiség fejlődési irányának figyelembevételével megalapozottnak tekinthető az is, hogy az írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúra e magasabb foka a szocializmus általános győzelmével egyetemesé válik, az emberiség egésze számára elérhetővé lesz.

Újabbban — főként nyugaton, de szórványosan nálunk is — felmerülnek olyan vélekedések is, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód a többi, újabb *technikai* közlésmód versenyében, így a képrögzítés és a hangrögzítés (film, hanglemezzel, hangszalaggal), valamint a távközlés (rádió, televízió stb.) együttesében nem tarthatja meg azt a kivételes helyzetét, amire a *természetes* közlésmódokkal szemben (beszéd, ének, mozdulat stb.) évezredek folyamán szert tett.¹⁴ Ezt az aggodalmat olyan jelenségek támasztják alá, hogy pl. az Amerikai Egyesült Államokban a televízió érezhetően csökkentette az olvasást, a könyvvásárlást és a könyvtárak használatát, a színházak, mozik és hangversenyek látogatását. Szélesebb nemzetközi tapasztalat szerint azonban ez az aggodalom nem látszik megalapozottnak. Az európai fejlett kapitalista országokban, még inkább a szocialista országokban a különféle közlésmódok általában nem küszöbölik ki egymást, hanem éppen ellenkezőleg támogatják, sőt felfokozzák egymás hatását. Kiegyensúlyozott kulturális viszonyok között ez természetes és szükségszerű is. A művelődés értékeit igénylő és átélő ember rendszerint nem egyoldalúan olvasó, színház- vagy mozilátogató, kép-, szobor- vagy zenerajongó, hanem egyetemes érdeklődésű és sokoldalú ember, aki képességeitől és művelt-

¹⁴ *L'information à travers le monde. Presse, radio, film, télévision.* Paris, 1956, UNESCO.

ségétől függően bővebb vagy szűkebb terjedelemben, kisebb vagy nagyobb mélységben igényt tart az emberi művelődés egészére, és esetenként felváltva azt a természetes vagy technikai közlésmódot veszi igénybe, ami az adott körülmények között szükségleteinek leginkább megfelel. Az új technikai közlésmódok létrehozása és elterjedése tehát nem a korábbiak visszafejlesztését vagy éppen megszüntetését, hanem a művelődés lehetőségeinek kibővülését, a társadalom széles tömegeinek sokoldalú és színvonalas művelődését jelenti.

De a technikai közlésmódok együttesében az írásos-nyomtatásos közlésmód nemcsak megtarthatja a maga szerepét és jelentőségét, hanem a tapasztalatok szerint a különféle közlésmódok kölcsönhatása még ki is bővítheti, meg is növelheti azt. Az írásos-nyomtatásos közlésmód társadalmi jelentőségét alapvetően az adja meg, hogy különféle megjelenési formáinak sajátos adottságainál fogva a legalkalmasabb a tudattartalmak legmagasabb fokú kifejezésének: a beszédnek szabatos, tömör, pontos megrögzítésére, megbízhatóan hű megőrzésére, szinte korlátlan felhalmozására és széles körben való hozzáférhetővé tételére, valamint gyors és könnyű átörökítésére. Az írásmű, a kiadvány és a könyvtár mint a kollektív emlékezet legfejlettebb formája, a közlésmódok együttesében előreláthatóan továbbra is a természet korlátait szakadatlan küzdelemben legyőző ember egyik leghatékonyabb segítője marad.

Az írásos-nyomtatásos közlésmód *fejlődéstörténetének* főbb mozzanatai és *továbbfejlődésének* feltároló lehetőségei megvilágítják és kiemelik a társadalom vele kapcsolatos gyakorlatának a jelentőségét. Az írással és olvasással, a kiadványokkal és könyvtárakkal összefüggő rendkívül szerteágazó, sokrétű társadalmi gyakorlat és annak állandó fokozódó jelentősége elengedhetetlenül szükségessé teszi e közlésmód és az ezen alapuló gyakorlat különböző megjelenési formáinak: jelenségeinek és folyamatainak, termékeinek és intézményeinek, valamint ezek alapvető társadalmi összefüggéseinek marxista társadalmi-történeti szemlélettel végzett mélyreható vizsgálatát. A fejlődés mai és elkövetkező fokán nélkülözhetetlenné teszi ezt egyfelől magának a szocialista könyv- és könyvtárkultúrának tudományos előrelátással megalapozott tervszerű továbbfejlesztése, másfelől pedig a társadalom életének megismerése, a gazdasági, politikai és kulturális élet bonyolult összefüggéseinek minél többoldalú megvizsgálása és megvilágítása is. Ebben a vonatkozásban tehát a szakkutatás tárgykörének korszerű tudományos vizsgálata nemcsak magának a könyv- és könyvtárkultúrának és az azt vizsgáló szaktudománynak alapvető érdeke, hanem elengedhetetlen ez a társadalom életének egésze és a társadalomtudományok összehangolt fejlődése szempontjából is. A társadalomtudományok marxista rendszere ugyanis csak akkor válhat teljessé, ha valamennyi, a társadalom jelenségeinek és folyamatainak vizsgálatára hivatott tudomány — köztük a bibliológia, ill. a könyvtártudomány is — a maga sajátos lehetőségeivel elősegíti, hogy a társadalom életének egészét együttes erőfeszítéssel és egymás eredményeinek kölcsönös felhasználásával minél átfogóbban és elmélyültebben világítsák meg.

III. A szakkutatás mai helyzete és fejlődésének lehetőségei

30.

A bibliológia és ezen belül a könyvtártudomány ismeretkörének értékét és korszerű továbbfejlesztésének irányát, ütemét és mértékét — az elmondottak értelmében — alapvetően három körülmény, ill. követelmény határozza meg. Az első a tárgykör vizsgálatából adódó és a fejlődés mai fokán helytálló-

nak tekinthető *elméleti és történeti ismeretek* mennyisége és minősége: tehát a meglévő szakismeretek terjedelme és mélysége, színvonala és jellege, összetétele és rendszerezésének foka. A másik a szakkutatás tárgykörének: az írással és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő *mai társadalmi gyakorlatnak a szükségletei*: a gyakorlat minél tudatosabbá válásához és tudományosan megalapozott tervszerű továbbfejlesztéséhez nélkülözhetetlen elméleti és történeti szakismeretek iránti igényei. A harmadik a *korszerű kutatási szemlélet és módszer*: a marxista társadalmi-történeti szemlélet és módszer követelményei, amelyek megadják a lehetőséget a tárgykör eredményes feldolgozására és a korábbi eredmények kritikai értékelésére. Az ismeretkör értékelését és a továbbfejlesztés feladattervének kidolgozását tehát nem önmagában, a társadalmi valóságtól elszigetelten kell elvégezni, hanem összefüggésében: az ismeretkör történeti kialakulásának felvázolásával és mai állapotának elemzésével, valamint szocialista társadalmunk, még közelebről szocialista könyv- és könyvtárkultúránk elmélet iránti szükségleteinek körvonalazásával lehet és kell megkísérelni.

Mindjárt előljáróban ki kell emelni, hogy a *szakkutatás* ez idő szerint sem nálunk, sem pedig külföldön nincs azon a szinten, amit a tárgykör állandóan növekvő társadalmi szerepe és jelentősége indokoltan megkívánhat, bár *ma* már kisebb-nagyobb terjedelemben, alacsonyabb vagy magasabb színvonalon a világnak csaknem valamennyi fejlettebb országában művelik. Az *egész világon*, főként a világnyelveken évente nagyszámú és gyakran magasszínvonalú különféle szakkönyv és mintegy 200 tudományos folyóirat s más időszaki kiadvány jelenik meg az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra köréből. A szakterület nemzetközi referáló folyóirata, a *Library Science Abstracts* erős válogatással is évenként közel 1000 nagyobb elméleti vagy történeti tanulmány, cikk ismertetését tartja szükségesnek. A kisebb, népszerűbb, a gyakorlatot közvetlenül szolgáló szakfolyóiratokat s a bennük megjelenő cikkeket pedig jóformán alig lehet számontartani. Nem is beszélve arról, hogy a tárgykör közleményeinek nem is jelentéktelen része más rokonterületek (irodalom, nyelvészet, történelem, művészet stb.) folyóirataiban és egyéb kiadványaiban lát napvilágot. A folyamatosan felhalmozódó elméleti és történeti szakismeretanyag tehát igen jelentős. És ez a felhalmozódás nem is újkeletű. Az utóbbi másfél évszázadban, főként a legutóbbi hat-nyolc évtizedben egyre bővülő terjedelemben, fokozódó igényességgel és erőteljesen gyorsuló ütemben folyik. A megnövekedett gyakorlat szükségleteinek — különösen a szocialista országok forradalmi gyorsasággal fejlődő könyv- és könyvtárkultúrája szükségleteinek — mégsem tud, még csak megközelítő mértékben sem megfelelni. Az elmélet mind máig világszerte — a szocialista országokban pedig a gyorsabban növekvő szükségletekhez viszonyítva különösképpen — elmarad a gyakorlat fejlődéséhez és igényeihez képest.

Ennek az elmaradásnak a fejlődés mai szakaszában, a két világrendszer egymás mellett élésének korában egyszerre két oka is van. Egyfelől ezt a polgári szakkutatás társadalmilag-történelmileg meghatározott ellentmondásai és korlátai, a polgári örökség viszonylag alacsony tudományelméleti színvonala teszik érthetővé. Másfelől pedig ez a marxista szakkutatás kezdeti hiányosságai-ban, viszonylagos fejletlenségében leli magyarázatát.

A *polgári szakkutatás* szükségképpen a kapitalista társadalom, ezen belül a polgári könyv- és könyvtárkultúra viszonyainak függvénye. Ellentmondásai és korlátai a polgári társadalom írással, olvasással, könyvvel, sajtó-

val és könyvtárakkal összefüggő gyakorlatának sajátosságaiból és a szakkutatás végső fokon idealista — jobbára pozitivistá, szórványosan szellemtörténeti — szemléletéből és módszereiből adódnak.

A pozitivistá szakkutatás nálunk is, külföldön is zömében mindenekelőtt és fölött az írás, a könyv, a sajtó, a nyomdászat, a papír, a könyvkötés és a könyvkereskedelem, valamint a könyvgyűjtemények, könyvtárak történetével és gyakorlati működésével összefüggő tények és adatok felkutatását, összegyűjtését, leírását és publikálását tekintette feladatának. Tehát az érdeklődése elsősorban történeti, kisebb mértékben gyakorlati irányú, s főként a közvetlenül érzékelhető jelenségek, tárgyak, tények és adatok jobbára öncélú tisztázására szorított. Félreértés ne essék, nem abban van a hiba, hogy a pozitivistá kutatás a tárgyi emlékeket körültekintően összegyűjtötte, a tények és adatok jelentős részét nagy szorgalommal és általában lelkiismeretes gondossággal feltárta és jórészt közre is bocsátotta, hiszen ez minden érdemleges tudományos kutatás alapja, hanem abban, hogy többnyire ezt tekintette a szakkutatás céljának, s ennél nem vagy csak ritkán jutott tovább.¹⁵ A szellemtörténeti kutatás pedig azért nem vezethetett eredményre, mert a könyv- és könyvtárkultúra jelenségeinek és folyamatainak önkényes, a társadalmi valóság törvényszerűségeinek ellentmondó, idealista értelmezésével kísérletezett.

A polgári szakkutatás ellentmondásai és korlátai alapvetően abból adódtak, hogy általában nem látta meg az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző oldalainak: az írásnak és az olvasásnak, és különböző formáinak: az az írásműnek, a kiadványnak és a könyvtárnak láncszerű összetartozását, s nem vette figyelembe kellő súllyal ezek társadalmi összefüggéseit. Egyes, jobbára ösztönös kísérletektől eltekintve nem vette észre, hogy az írással, olvasással, a könyvvel, sajtóval és könyvtárral összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségei és folyamatai, termékei és intézményei meghatározott sorrendben olyan láncolatként kapcsolódnak össze, amelynek egyes láncszemei szorosabban vagy lazábban, de kölcsönösen feltételezik egymást. Nem vagy nem kellő tudatossággal ismert fel, hogy a gyakorlat a maga egészében a mindenkori társadalmi rendszer szükségszerű részeként és függvényeként jön létre. Ugyanakkor, sajátos adottságainak megfelelően, nyomban maga is a társadalom tudatának és életének további alakító tényezőjévé válik.

A marxizmus-leninizmus társadalmi-történeti szemlélete és kutatási módszerei megmutatják, hogy e közvetlenül tanulmányozható tárgyak és jelenségek, tények és adatok az írással és olvasással, a könyvvel, a sajtóval és könyvtárral összefüggő társadalmi gyakorlatnak általában csak a felszínét, külső övezetét alkotják. A lényegét mélyebben: a közvetlenül érzékelhető jelenségeken keresztül s azok mélyén: a könyv- és könyvtárkultúra, valamint a társadalom politikai, gazdasági-technikai és kulturális életének alapvető összefüggéseiben kell és lehet megragadni, s a társadalom fejlődéstörténetének törvényszerűségei alapján, a marxizmus-leninizmus tanításaival összhangban lehet és kell a társadalmi valóságnak megfelelően megvilágítani.

A szakkutatás idealista szemlélete és metafizikus módszerei szükségképpen oda vezettek, hogy a polgári könyvtártudomány színvonalát a pol-

¹⁵ Nálunk pl. SZABÓ Károly, PETRIK Géza és SZINNYEI József nagy művei vagy CSONTOSI János, GÁRDONYI Albert, IVÁNYI Béla, HOFFMANN Edit, GULYÁS Pál, TRÓCSÁNYI Zoltán, FITZ József és mások érdemes munkássága, ill. a *Magyar Könyvszemle*-ben nyolc évtizeden át felhalmozott hatalmas ismeretanyag. Vö. KOVÁCS Máté: *A Magyar Könyvszemle új évfolyamai a korszerű igények tükrében*. Magy. Könyvszle. 1957. 4. sz.

gári tudományosság viszonyaihoz képest sem lehetett kielégítőnek tekinteni. Világosan tanúsítják ezt azok az ismételt erőfeszítések, amelyek a szakkutatás tárgyának, ismeretkörének és rendszerének körvonalazására, helyének, szerepének és jelentőségének a tudományok polgári együttesében való kijelölésére és elismertetésére irányultak.¹⁶ Ezek a kísérletek ugyanis — annak ellenére, hogy általában számottevő ismeretanyagra és nemegyszer széleskörű tájékozottságra támaszkodtak — nem vezettek, és az alapvető összefüggések felismerése nélkül eleve nem is vezethettek a remélt eredményre: a polgári bibliológia elméleti problémáinak tisztázására.¹⁷ Lehetetlenné tette ezt az alapvető összefüggések, a társadalom politikai, gazdasági és kulturális életéből fakadó objektív szükségletek és tudatosuló igények beható tanulmányozásának mellőzésén kívül — egyebek között — olyan döntő összefüggések fel nem ismerése, mint pl. az írásbeliségnek s magának az írásos-nyomtatásos közlésmódnak alkotó, tevékeny részvétele a tartalom megformálásában, vagy olyan fontos kérdések tanulmányozásának elkerülése, mint az írás- és olvasás-, valamint a könyv- és könyvtárkultúra egyes területeinek kölcsönös egymásra hatása, illetve pl. egyes határterületek, továbbá a társadalom más jelenségeivel és folyamataival való kapcsolatok felderítése stb.

Az a körülmény pl., hogy a polgári szakkutatás az írás, a kiadvány és könyvtár műveltség-hordozó szerepét lényegében passzívnak, közvetítő jellegűnek fogta fel, elvileg is eleve kiiktatta azt a lehetőséget, hogy a szakkutatás ismeretanyagát, azonos értékűnek tekintsék más elismert tudományokéval, főként a társadalmi tudatformák tartalmi vizsgálatával foglalkozó társadalomtudományokéval. Holott a *tartalom* és *forma* dialektikus összefüggései nyilvánvalóvá teszik, hogy a kifejezendő tudattartalom és az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságai az írásművet együttesen, kölcsönös, sokszoros és

¹⁶ Vö. pl.: Paul OULET, Adolf HARNACK, illetve a MILKAU-féle nagy kézikönyv elgondolásait vagy a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1949—50. évfolyamaiban folyó vitát Georg LEYH, Joris VORSTIUS, Albert PREDEEK részvételével. A kérdés történeti alakulását összefoglalja: VARJAS Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere*. Magy. Könyvszle. 1955. 1—2. sz. és KÓHALMI Béla: *Vita a könyvtártudományról*. Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957. — A legújabb elméleti anyag egy részét összeállította FUTALA Tibor: *A könyvtáros tudományos tevékenysége* c. bibliográfiájában.

¹⁷ A könyvtártudomány tárgyról, fogalmáról, jellegéről, ismeretei összetételéről és rendszeréről folytatott több évtizedes vita történeti alakulásának részleteire itt most nem térhetünk ki. Az egyes fontosabb felfogások, meghatározások, érvek és ellenérvek ismertetése KÓHALMI Béla és VARJAS Béla jelzett összefoglalásaiban részben megtalálható. A bibliológiával, illetve a könyvtártudománnyal kapcsolatos tudományelméleti felfogások történeti fejlődésének elemzése nyilvánvalóvá teszi, hogy a különféle elméleti megfontolások csaknem mindegyike kisebb-nagyobb lépés a kérdés tisztázása felé. De BURY *Philobiblonjától*, GESNER, NAUDÉ, DURIE, LEIBNIZ, DENIS, SCHRETTINGER, HARNACK munkásságán keresztül LEYH, VORSTIUS, PREDEEK vitájáig, VARJAS Béla és KÓHALMI Béla említett fejtegetéséig mindegyik hozzájárul valamivel az írás- és olvasás, könyv- és könyvtárkultúra tudományos kutatásának egyik vagy másik tudományelméleti problémájának a felismeréséhez. Ezek a különféle előrelépések azonban együttesen sem vezethettek el a marxista tudományelméleti alapvetéshez. A kérdés korszerű vizsgálatát nem erről az oldalról kell megindítani, hanem az a szocialista társadalmi gyakorlat elemzése alapján, MARX, ENGELS, LENIN, KRUPSKÁJA útmutatásai segítségével és a tudományelméleti előzmények eredményeinek ismeretében közelíthető meg. A korábbi felfogások részletes ismertetése és gondolatmenetének kritikája elterelné a figyelmet a tulajdonképpeni feladatunkról. Ezért helyesebbnek látszott, ha e tudományelméleti problémák közül itt csak a néhány leglényegesebbet emeljük ki. A tudományelméleti elgondolások fejlődésének tüzetes megvizsgálása és marxista értékelése külön elvégezendő feladat.

mélyenjáró egymásrahatásban alakítják ki, s az írásműben dialektikus egységben jelennek meg. A szakkutatás szempontjából ennek az összefüggésnek a felismerése és beható vizsgálata azért alapvető jelentőségű, mert lehetővé teszi annak a fontos ténynek a megismerését és elismertetését, hogy az írásos-nyomatásos közlésmód nemcsak megbízható megőrkítője, hű hordozója és nagyhatású szétsugárzója az írásba foglalt tartalomnak, hanem a maga sajátos adottságaival alkotó módon résztvesz annak a kifejezésében és megformálásában is. Az írásos-nyomatásos közlésmód sajátos törvényszerűségeire vonatkozó kutatások és ismeretek éppen olyan fontosak és értékesek, mint magáé a kifejezendő elsődleges tartalomé.¹⁸

A polgári szakkutatás feladatának olyan értelmezéséből, mely igyekezett elhárítani magától az írásművek *tartalmának* mindennemű vizsgálatát, kettős hátrány is származott. Egyrészt még nagyobb hangsúlyt kapott az írásos-nyomatásos közlésmód egyoldalúan felfogott közvetítői, eszközi szerepe és jellege. Másrészt gazdátlanul maradt az írásművek, illetve kiadványok egyes olyan általános jellegű tartalmi jellemzőinek tanulmányozása (pl. a kiadványok tárgyköre, színvonala és funkciója, továbbá a kiadványfajta s azok jellege szerinti megoszlás, a művek tartalmának társadalmi kisugárzási köre és határfoka stb.), amit összefoglalóan egyetlen más tudományág sem képes áttekinteni, s aminek az elemzésére és ismeretére a bibliológiának is, illetve a könyvtártudománynak is, a tartalom szerint illetékes tudománynak is feltétlenül szüksége van.

Végül a polgári könyvtártudományi kutatásnak az a törekvése, hogy az írásos-nyomatásos közlésmód egyes megjelenési formáit: pl. az írást és olvasást, a könyvet, a sajtót, a nyomdászatot, a papírt, a könyvkiadást, a könyvtárat — a polgári individualizmus szellemének megfelelően — egymástól elkülönítve, többé-kevésbé önálló kutatási területként vizsgálja, szükségképpen ezeknek az ismeretágnak több-kevesebb különállását, sőt elkülönülését eredményezte. Ennek az önállósulási törekvésnek a következménye, hogy az egyes területek fontosabb ismeretágnak egymástól többé-kevésbé függetlenül. Pl. az írástörténet és paleográfia, könyvismeret és könyvtörténet, szerkesztés-tan és kiadástörténet, papírismeret és papírtörténet, nyomdászatismeret és nyomdászattörténet, sajtótudomány és sajtótörténet, könyvterjesztési ismeretek és a könyvterjesztés története, a bibliográfia elmélete és története, a dokumentáció elmélete és története, vagy a könyvtártan, illetve a könyvtárügy története, könyvtártörténet stb. Ez viszont következményeiben hátrányos volt mind a szakkutatás belső fejlődése, mind a szaktudomány elismertetése szempontjából. Egyrészt azért, mert az egyes elkülönülésre törekvő ismeretágnak nem támogatták egymást kellően az egyes kutatási témák sokoldalú komplex

¹⁸ Bár a tudattartalom először szükségképpen a *beszédben* ölt nyelvi burkot, és az írásba foglalás sorrendben csak ezután következhet, mégsem jelenti ez azt, hogy az írásmű a beszédben kifejezett gondolatok egyszerű technikai rögzítése. Mutatja ezt a szóbeliség és írásbeliség kifejezési formáinak és e formákban kifejezett tartalmak nagy különbsége. A szóbeliség viszonylag kevés és kisterjedelmű formáihoz képest (dal, mese, monda stb.) az írásbeliség kifejezési formái rendkívül változatosakká váltak, terjedelmük megnövekedett, magasabb színvonalra emelkedtek (pl. a regény vagy a tudományos írásművek). Ez természetes is. Az újabb közlésmódok újabb kifejezési formák kialakulását teszik lehetővé és szükségessé. Pl. napjainkban a szemünk láttára hozta létre a film a filmregényt, filmnovellát, filmjátékot, a rádió a hangjátékot, hangképet stb. — Az írás történetére és társadalmi jelentőségére vonatkozó irodalom jó összefoglalását I. COHEN, Marcel: *La grande invention de l'écriture et son évolution*. Paris, 1958. 1—3. köt.

kidolgozásában, az érintkező és határterületek megvilágításában. Másrészt pedig azért, mert az ismeretágak többé-kevésbé öncélú elkülönülése megakadályozta, hogy a bibliológia, illetve a könyvtártudomány egyetlen összefüggő, elvszerűen felépített ismeretrendszerre alakuljon, s annak súlyával illeszkedjék be a társadalomtudományok sorába. Következésképpen az egyes ismeretágak többségükben inkább csak segédtudománynak minősültek, vagy olyan gyakorlati jellegű ismeretágnak számítottak, ami a tudományként való elismerésre nem vagy alig tarthatott igényt.

Mindez — még így vázlatosan is — világosan utal azoknak az ellentmondásoknak társadalmi és világnézeti gyökereire, amelyek a polgári szakkutatás tudományelméleti célkitűzései és törekvései, valamint adott lehetőségei és korlátozott teljesítményei között kétségtelenül fennállottak és ma is fennállnak. Egyes kiváló kutatók előtt nyilvánvalóvá vált ugyan az írás és olvasás, az írásmű, kiadvány és könyvtár társadalmi jelentősége. Kísérletet is tettek a könyv- és könyvtárkultúra kutatásának tudományelméleti megalapozására és az idetartozó ismeretágak rendszerezésére, de ez a polgári társadalom adott viszonyai között kielégítő eredményre nem vezethetett. A probléma tudományelméleti megvilágítása és gyakorlati megoldása csak a szocialista társadalom fejlettebb viszonyai között, a szocialista könyv- és könyvtárkultúra elmélyült vizsgálatával, a marxizmus-leninizmus világnézete alapján és módszereivel, a szocialista tudománypolitika tervszerű támogatásával lehetséges. Történelmileg tehát csak a szocialista társadalomban érkezett el az ideje annak, hogy az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra átfogó tudományos vizsgálata meginduljon, és a szakkutatás ismeretrendszere elvszerűen kialakuljon.

A *marxista szakkutatás* a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban a szocialista társadalom, ezen belül a szocialista könyv- és könyvtárkultúra fejlődése és tudománypolitika megerősödése során most van kialakulóban. Viszonylagos fejletlenségének oka és magyarázata az, hogy a szocializmus alapjainak lerakása idején az írásos-nyomatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat elvi, politikai-világnézeti megalapozása, szocialista tartalmának és formáinak minél gyorsabb és gazdagabb kialakítása volt az elsődleges feladat. A szakkutatás korszerű kifejlesztésére csak ezután, a vizsgálandó gyakorlat bizonyos fejlettségi színvonalán kerülhet sor. Annyi azonban már az eddigi kezdeményezésekből is megállapítható, hogy a kutatásnak a korábbihoz képest alapvetően új, marxista szemlélete és módszerei, gyökeresen új problémafelvetései máris számottevő eredményekre vezettek. A könyv- és könyvtárkultúra társadalmi alapjainak, összefüggéseinek és hatásának tanulmányozása, a könyv és könyvtár társadalmi funkcióinak megvilágítása, az olvasás és az olvasmány tudatformáló hatásának elemzése, a szocialista könyv- és könyvtárkultúra közvetlen előzményeinek felkutatása stb. már több tekintetben is jóval túl mutat azon, ameddig a polgári szakkutatás egyáltalán eljutott.¹⁹

¹⁹ A szocialista tábor országainak szakfolyóiratai és különböző évkönyvei első sorban: *Zentralblatt für Bibliothekswesen* (Berlin), *Der Bibliothekar* (Berlin), *Bibliotekar'* (Moszkva), *Szovetszkaja Bibliografija* (Moszkva), *Knihovnik* (Prága), *Bibliothekarz* (Varsó), *Studii și cercetări de bibliologie* (Bukarest), *Usitaliste* (Szófia), *Bibliotekar* (Szófia) stb. Ezek számos fontos elméleti és történeti tanulmányt közölnek a szakkutatás legkülönbözőbb területeiről. Egy részüket magyar fordításban közlik a *Könyvtári Figyelő* (korábban: *Könyvtári Tájékoztató*, 1955—) évfolyamai.

Ma már nyilvánvaló, hogy a szocialista társadalomban nemcsak a könyv- és könyvtárkultúra, hanem a vizsgálatára hivatott szaktudomány fejlődése előtt is új korszak nyílt meg. Az új, fejlettebb társadalmi rendszer új, fejlettebb kultúrát teremt, s ennek során fejlettebb fokon gyökeresen megújítja és korszerűen kialakítja a számára szükséges tudományokat is. A feudalizmus korának szórványos kísérletei után és a polgári szakkutatás sokirányú, sok tekintetben eredményes, társadalmilag és világnézetileg azonban erősen korlátozott alapozó munkája után most, a szocializmus viszonyai között van meg az objektív szükséglet és a reális lehetőség arra, hogy a bibliológia, illetve könyvtártudomány a marxista társadalomtudományok egyik jelentős tagjává fejlődjék. A szocialista könyv- és könyvtárkultúra már eddig is elért és a továbbiakban gyors ütemben kibontakozó magasabb fejlettsége és állandóan növekvő társadalmi jelentősége, továbbá a gyakorlat egyre fokozódó igényei az elmélet eredményei iránt és a tudományok gyorsabb fejlődése, valamint a valóság megismerésének marxista-leninista elmélete és módszere együttesen megteremtette a feltételeit annak, hogy e szaktudomány tudománypolitikai problémái is tisztázódjanak, tudományelméleti ismervei is korszerű megfogalmazást nyerjenek, és maga a kutató munka szélesebb körben, korszerű formában kibontakozzék. Már a fejlődés mai fokán, az eddigi kezdeményezések alapján is megvan a lehetőség arra, hogy a szakkutatás tárgykörét és ismeretkörét a marxizmus-leninizmus szemlélete és módszere alapján és a társadalmi gyakorlat követelményei szerint körvonalazhassuk, s ezzel az szilárd elvi megalapozást nyerjen.

A marxista szakkutatás a *tárgyát és ismereteinek körét* alapvetően és szükségképpen másként fogja fel, mint a polgári kutatás. A marxista szemlélettel és módszerekkel végzett kutatás természetszerűen nem elégedhet meg az írás, a könyv, a könyvkiadás, a nyomdászat, a papír, a könyvkereskedelem, a könyvtár stb. önmagában való elszigetelt tanulmányozásával. Az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző oldalait: az írást és olvasást és különböző megjelenési formáit: az írásművet, kiadványt, könyvtárt, az őket létrehozó társadalmi szükségleteket és igényeket, valamint a tudat formálásában betöltött szerepüket és *kihatalásaikat* társadalmi összefüggéseikben vizsgálja. Az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúrát a társadalmi valóságnak megfelelően szükségképpen olyan jelenségek és folyamatok, termékek és intézmények szorosan összetartozó, sokrétű, bonyolultan összefonódott és szerteágazó szövevényének fogja fel, amelyben az egyes alkotó elemek meghatározott sorrendben, szorosabban vagy lazábban kapcsolódnak egymáshoz, és közvetlenül vagy közvetve kölcsönösen feltételezik egymást.

A marxista szakkutatás tárgyköre tehát szükségképpen és elvszerűen felöleli az *írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra* egészét és ennek a társadalom más jelenségeivel és folyamataival való kölcsönös kapcsolatait. Ennek megfelelően a kutatás tárgyköre magában foglalja:

a) a társadalomnak a tudattartalmak írásbafoglalásával és azok olvasásával, tehát az írásművekkel, kiadványokkal és könyvtárakkal összefüggő objektív *szükségeit* és az ezek tudatosulásából keletkező *igényeket*;

b) e szükségletek és igények kielégítését szolgáló különféle *tevékenységek* sorát (pl. könyvkiadás, nyomdászat, könyvterjesztés, könyvtári munka stb.);

c) valamint e tevékenységek *eredményeit*, vagyis *termékeit* (írásművek, kiadványok, könyvművészet stb.) és *intézményeit* (könyvkiadó, nyomda, könyvesbolt, könyvtár stb.);

d) továbbá az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző *oldalainak* (írás és olvasás) és különböző *formáinak* (írásmű, kiadvány és könyvtár) szerepét és hatását a tudat formálásában, főként a politikai tudat erősítése, az általános és szakműveltség tartalmának bővítése és színvonalának emelése terén; továbbá az erkölcs és izlés fejlesztésében; végül

e) kölcsönös *összefüggéseit* a társadalom más jelenségeivel és folyamataival, különösen a társadalmilag fontos munkákkal (pl. a termeléssel, oktatással-neveléssel, tudományos kutatással stb.).

Mint ez a körvonalazás is mutatja, a marxista szakkutatás *tárgyköre* egyfelől valóban tágabb és mélyebb, másfelől pedig csakugyan szűkebb, de mindenképpen egységesebb, mint amilyennek azt a polgári tudományelméleti elgondolások felfogták. Szűkebb annyiban, mert elvszerűen és szorosan az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlatra összpontosítja a figyelmét. Az ahhoz nem tartozó tárgyakra, jelenségekre és folyamatokra nem terjeszkedik ki csak azért, hogy ismeretkörét így idegen ismeretekkel gazdagabbá és egyben jelentősebbé tegye. Így pl. nem tekintheti feladatának az írásművekbe foglalt tartalom szakszerű elemzését és értékelését, az összefüggések és határterületek minden irányú vagy éppen önmagában zárt vizsgálatát. Tágabb és mélyebb pedig annyiban, mert az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségeit és folyamatait, termékeit és intézményeit egészében, azok társadalmi összefüggéseivel együtt veszi vizsgálat alá. A tárgykör ilyen szűkülése, illetve kitágulása és elmélyülése nem valami véletlen elzárkózás vagy önkényes terjeszkedési törekvés következtében jön létre, hanem a marxista társadalmi-történeti szemlélet szükségszerű következménye. A valóban összefüggő társadalmi jelenségek és folyamatok, termékek és intézmények összetartozásának felismeréséből elkerülhetetlenül adódik. Annak, hogy a szaktudomány híven tükrözhesse a vizsgált valóságot, mindenekelőtt az a feltétele, hogy a kutatás tárgykörének tudományelméleti körvonalazása se legyen szűkebb és sekélyebb vagy tágabb és szétfolyóbb, mint maga a tanulmányozott társadalmi valóság. A mi esetünkben: a kijelölt tárgykör egybeesik az írással és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat egészével, s magában foglalja annak elágazásait, kapcsolatait és határterületeit is ebben a vonakozásban.²⁰

Esetleges félreértések elkerülése végett azonban világosabban és pontosabban is körül kell határolni, legalább fő vonalaiban a tárgykör sajátos belső

²⁰ Egyidőben a hazai szakirodalomban pl. a *könyv és könyvtár, illetve a könyv társadalmi funkciói* kerültek a vizsgálódás középpontjába. Ld. időrendben: Kovács Máté: *A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszzerű kérdései*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. Debrecen, 1954. 65—80. 1.; illetve KÓHALMI Béla: *Vita a könyvtártudományról*. (1954). Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1957. 76. 1. és VARJAS Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere*. Magy. Könyvszle. 1955. 1—2. sz. 12. 1. KÓHALMI Béla és VARJAS Béla tanulmánya szerint a könyvtártudomány tárgya a *könyv, illetve a könyvtár társadalmi funkciója*. Attól eltekintve, hogy a gondolatot egyik tanulmány sem fejti ki, ez a próbálkozás azért sem hozhatott kielégítő eredményt, mert a könyv, illetve könyvtár funkciója sokkal szűkebb, mint a vizsgált tényleges társadalmi valóság: a tulajdonképpeni tárgykörnek tehát csak egy részét teszi ki. Alapvető tényező a *társadalmi szükséglet*, ami egy-egy társadalmi rendszerben meghatározza az írással és olvasással, az írásművel, kiadvánnyal és sajtóval, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat egészét, ezen belül egyebek között a könyv, illetve a könyvtár társadalmi funkciójának sajátos alakulását is.

tagolódását, a kutatási feladatok tágabb vagy szűkebb értelmezését, és ki kell emelni a témák rendszerint sokrétű, komplex jellegét, valamint a kutatás néhány más, a gyakorlatba átvezető fontos kérdését is, pl. a szakkutatás egységes tervét, ezen belül a kutatási feladatok megosztását, a kutató intézmények feladatvállalását stb.

A *tárgykör* pontosabb körülhatárolása során abból kell kiindulni, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló s azzal összefüggő társadalmi gyakorlat sokféle jelenség és folyamat, termék és intézmény sokrétű, bonyolult összefonódásával és sokirányú kapcsolódásával alakul ki, s ezeknek ugyanúgy *több oldaluk* van, mint a társadalom más, összetett folyamatának, tehát éppen úgy több nézőpontból tekinthető át, vizsgálható meg, mint azok. E sokrétű gyakorlatban mint legfontosabbak elválaszthatatlan egységben egyesülnek

a) egyfelől: a második jelzőrendszerben kifejezett *tartalom*, túlnyomó többségben nyelvi burkot öltött gondolat, kisebb részben pedig más pl. zenei vagy képzőművészeti kifejezést igénylő tudattartalom;

b) másfelől: a forma, az írásos-nyomtatásos *közlésmód*, ami mint egyezményes jelrendszer (írás, kotta, grafikon stb.) a maga sajátos adottságai szerint e tartalom alakítója és megrögzítője, megőrzője és szétsugárzója;

c) továbbá: az adott társadalmi rendszerre jellemző *gazdasági összefüggések* és azok kihatásai a gyakorlat fejlődésére (pl. termelési viszonyok, a nemzeti jövedelem itt felhasználható hányada, fogyasztási, illetve vásárlóalap, a kereskedelem viszonyai, pl. a kiadvány mint áru, a könyvtár és dokumentáció anyagi alapjai stb.)

d) végül: az adott társadalmi rendszer színvonalán álló *technika* (épületek, eszközök és anyagok: szerszámok, gépek, világító, szállító berendezések, papír, bőr, műanyagok, festékek stb.), amely a tartalom és forma korszerű egységének anyagi megvalósulását és adott társadalmi feladatainak betöltését lehetővé teszi.

Bár a gyakorlat egyes oldalai a valóságban elválaszthatatlan egységben kapcsolódnak össze, és a társadalom ez irányú szükségleteit is csak együttesen elégíthetik ki, a szakkutatás tárgykörébe nem mindegyik, illetve nem mindegyik egyformán tartozik bele. A bibliológiai, illetve könyvtártudományi szakkutatás tárgya és feladata e bonyolult társadalmi gyakorlat egyik alapvető tényezőjének: az írásos-nyomtatásos közlésmód egyes oldalainak (írás, olvasás) és megjelenési formáinak (írásmű, kiadvány és könyvtár), valamint ezek társadalmi összefüggéseinek (objektív szükségletek, igények, kapcsolatok és hatások), továbbá a közlésmód és a benne kifejezett tartalom, valamint az alkalmazott technika és az alapvető gazdasági összefüggések kapcsolatainak, főként ezek sajátos adottságainak és lehetőségeinek, fejlődéstörténetének és törvényszerűségeinek vizsgálata. A kutatás körének *központjában* természet-szerűen és szükségképpen maga az írásos-nyomtatásos közlésmód áll, s a tartalom, a technika és a gazdasági alapok irányában, valamint a kapcsolódó társadalmi folyamatok vonatkozásában is annyira bővül, amennyire ezt a kutatás középpontjában álló közlésmód társadalmi összefüggéseinek, sajátos adottságainak és törvényszerűségeinek megvilágítása szükségessé teszi.

Az írásművekben kifejezett és a kiadványokban, illetve könyvtárakban felhalmozott *tartalom* egyes sajátosságainak tanulmányozásáról pl. nem mondhat le. A művek és gyűjtemények világnézetének vagy a tartalom jellegének (pl. szépirodalmi, ismeretközlő, tankönyv stb.), illetve színvonalának (pl. tudományos, ismeretterjesztő stb.) alapos ismeretét pl. nem nélkülözheti, mert

e nélkül az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat egyik megjelenési formáját sem lehet eredményesen elemezni és megvilágítani. Nem lehet kétséges viszont, hogy a tartalom szakszerű elemzése, a vizsgált valósággal és a tárgyra vonatkozó előző ismeretekkel való összevetése, a mondanivaló és a megformálás kritikai értékelése az írásmű tárgya, illetve jellege szerint illetékes szaktudomány feladata. Vannak tehát a tartalomnak olyan sajátosságai, amelyeknek a tanulmányozása elől a könyvtártudomány nemcsak, hogy nem térhet ki, de amit a sajátos feladatként feltétlenül vállalnia és végeznie is kell.²¹ Annál is inkább, mert az írásművekben és kiadványokban, valamint a könyvtárakban felhalmozódó tartalom ilyen általános jellemző vonásainak áttekintő vizsgálata semmilyen más tudománynak nem feladata, és azt semmilyen más tudomány nem is lenne képes ellátni.

Csaknem hasonló a helyzet a gyakorlat *gazdasági és technikai* oldalai esetében is. Az írás és olvasás, a könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírgyártás, a könyv- és lapterjesztés terén, valamint a könyvtárak működésében érvényesülő gazdasági összefüggések és alkalmazott technika problémáinak vizsgálata és tisztázása szükségképpen a közgazdasági tudományok, illetve a természettudományok és műszaki tudományok megfelelő ágainak a feladata. Pl. az alapvető termelési viszonyokkal a közgazdaságtan, a nyomdagépekkel a gépészet, a papír- vagy a nyomdafesték gyártással a kémia stb. foglalkozik.²² Mindazonáltal a bibliológiai, illetve könyvtártudományi szak kutatás tárgyköréből sem hiányozhatnak a gazdasági és technikai vonatkozások. Főként a gazdasági összefüggések itt érvényesülő különleges formáinak tanulmányozása, vagy a korszerű technika színvonalán megoldandó feladatok kidolgozása, egyes alkalmazásba vett technikai berendezések és megoldások eredményeinek tanulmányozása, valamint a gazdasági és a technikai oldal fejlődéstörténetének vizsgálata tekinthető a tárgykör szerves részének.

Továbbmenően ki kell térni a tárgykör belső *természetes rendszerének* fontosabb sajátosságára és adottságára is. A tárgykörben egymás mellé kerülő termékek és intézmények, jelenségek és folyamatok nem valami rendszertelen halmazt alkotnak. A társadalmi valóság írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő részeinek is szükségképpen megvan a maga természetes rendszere. E jelenségek és folyamatok, termékek és intézmények a közlésmód sajátos megjelenési formáinak megfelelően s azok által meghatározott rendszerben három, a gyakorlat egészen belül viszonylag önálló területen sűrűsödnek és fonódnak össze, éspedig: az írás-olvasás, a kiadvány és az írásművek bizonyos rendszerezése és tartalmi feltárása, valamint a könyvtár körül. De a nagyobb területek mindegyike is a közlésmód egyes megjelenési formáitól és azok belső adottságaitól függően több további különálló kisebb területre tagolódik. Vagyis a gyakorlat egésze olyan sajátos rendszert alkot, amiben az egyes részek szorosabb-lazább összetartozása, alá- vagy fölérendeltségi viszonya a közlésmód megjele-

²¹ Ebben a kérdésben elvileg helyes állásponton van VARJAS Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere* c. tanulmányában. Magy. Könyvszle. 1955. 1—2. sz. 13. l.

²² A két iparágnak, a papíriparnak és a nyomdaiparnak megvan nálunk is a maga külön ipari kutatóintézete: a Papíripari Kutatóintézet (Csepel, 1949) és a Nyomdaipari Kísérleti Üzem és Laboratórium (1949), amelyeknek feladata az iparágak természet-tudományi-műszaki problémáinak a megoldása. Hozzájárul ehhez a Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület (1948) is a két iparág műszaki értelmiségének összefogásával és a műszaki tudományos feladatok tisztázásával.

nési formáinak, adott lehetőségeinek és a társadalmi összefüggések, kölcsönös egymásrahatásának a függvénye.

E három fő területhez azonban hozzá kell venni a *társadalmi összefüggések*, tehát a szükségletek és igények, kapcsolatok és kihatások együttes és rendszeres vizsgálatát is. Az egyes kutatási témákat: jelenségeket és folyamatokat, termékeket és intézményeket vagy ezek egy-egy mozzanatát, részletét, illetve keresztszétét ugyan mindenkor a maguk konkrét társadalmi összefüggéseiben és fejlődésében, vagyis jelenük, történeti előzményeik és előrelátható továbbfejlődésük figyelembevételével kell és lehet helyesen elemezni, de éppen e részletkutatások egységes elvi megalapozása és támogatása érdekében feltétlenül szükség van az írásos-nyomtatásos közlésmód társadalmi összefüggéseinek áttekintő tanulmányozására, általános törvényszerűségeinek megvilágítására, a könyv- és könyvtárkultúra *marxista szociológiájának* kidolgozására is.

E megfontolások alapján a szakkutatást a tárgykör természetes tagolásának megfelelően a következő területekre célszerű összpontosítani:

a) az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra *társadalmi alapjai és összefüggései*: a társadalomnak az írás, olvasás, az írásmű és kiadvány, valamint a könyvtár iránti szükségletei és igényei, továbbá az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságainak hatása a társadalom életében, főként a politikai tudat fejlesztésében, a társadalmilag hasznos munkák támogatásában (termelés, tudományos kutatás, oktatás-nevelés stb.) és az általános műveltségi színvonal emelésében, (ismeretterjesztés, ízlés- és erkölcs-nevelés stb.) a szocializmus viszonyai között és a megelőző társadalmi rendszerekben;

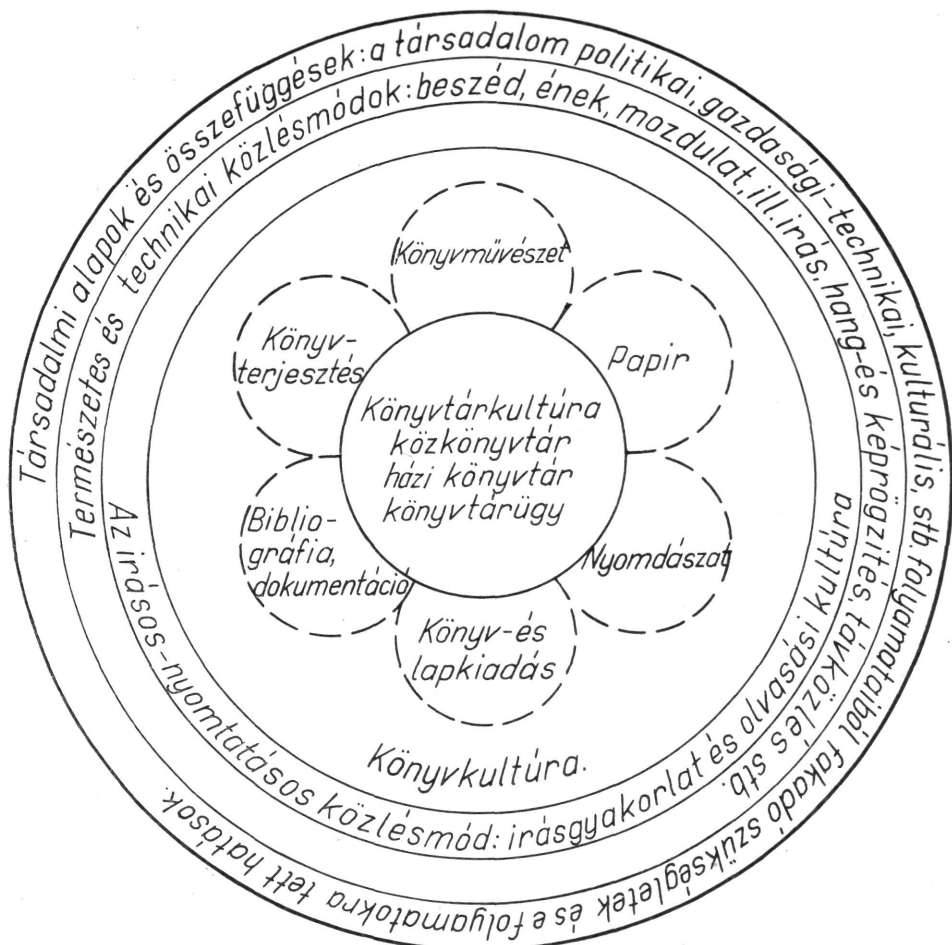
b) az *írás- és olvasáskultúra*: a gondolkodás, a beszéd és más természetes közlésmódok (ének, mozdulat), valamint a tudattartalmak írásbeli kifejezésének összefüggései, a szóbeliség és írásbeliség kapcsolatai, egyezései és különbségei, az írásos közlésmód és más technikai közlésmódok (képrögzítés, hangrögzítés, távközlés) sajátos adottságai és kapcsolatai, az írásbeli közlés lélektani kérdései, az olvasás és olvastatás lélektani és pedagógiai problémái, továbbá az írással és az olvasással összefüggő gyakorlat fejlődéstörténete;

c) a *könyvkultúra*: a könyvkiadás és kiadványszerkesztés, a sajtó, a könyvművészet és bibliofília, a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyv- és lapterjesztés gyakorlata és ezek fejlődéstörténete; továbbá az írásműismeret bizonyos ágai, főként az írásművek rendszerezése és tartalmának feltárása: a bibliográfia, dokumentáció és recenzió gyakorlata és fejlődéstörténete;

d) a *könyvtárkultúra*: a társadalomnak a házi könyvgyűjteményekkel és a közkönyvtárakkal összefüggő gyakorlata, főként a könyvtárakban felhalmozódó értékek tervszerű társadalmi felhasználása, valamint a könyvtárügy és a könyvtárak fejlődéstörténete.

A könyv- és könyvtárkultúra társadalmi összefüggéseit, belső tagolódását a részek egymáshoz és az egészhez való viszonyait az alábbi ábra igyekszik feltüntetni legalábbis addig a mértékig, ameddig a társadalmi valóság térben és időben végbemenő és egymással többszörösen kapcsolódó jelenségeit és folyamatait ilyen síkban megszerkesztett grafikai ábrázolás egyáltalán érzékeltetheti.

A marxista szakkutatás *ismeretanyaga* természetesen csak hosszas és rendszeres kutató munka eredményeként alakulhat ki. Az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat a maga sokrétű, bonyolult összeté-

telében és szerteágazó kapcsolataiban csak évtizedes és széleskörben tervszerűen kiépített kutató munkával ismerhető meg.

Nem jelentheti és nem is jelenti ez azt, hogy a szakkutatás marxista ismeretrendszerének kialakítása során úgyszólván mindent előlről kell kezdeni, és pl., hogy a polgári örökséget jórészt figyelmen kívül kell hagyni. Az azonban elkerülhetetlen, hogy az ismeretanyag tartalmában és rendszerében is gyökeresen és korszerűen újjáformálódjék: a szocialista könyv- és könyvtárkultúra szükségletei szerint, a szocialista tudománypolitika és a marxista tudományelmélet követelményei alapján az eddigi marxista és polgári eredmények észszerű felhasználásával alapvetően megújuljon. A marxista szakkutatás korszerű ismeretrendszere csak ennek eredményeként jöhet létre.²³

²³ A tudomány ismeretkörének alapvető újjáformálása nem kivételes tudománypolitikai és tudományelméleti követelmény. A marxista társadalomtudományok mind-egyike lényegében hasonló helyzetben van. Különbség legfeljebb két vonatkozásban mutatkozik közöttük. Az egyik, hogy a polgári örökség tudományáganként kisebb vagy nagyobb terjedelmű vagy értékű lehet. A másik, hogy ez idő szerint a marxista újjáformálódás előhaladottabb vagy kezdetibb fokon tart.

Ez az ismeretrendszer lényegében az alábbi három fő forrásból foglalható egységbe:

a) a tárgy jelzett körén belül eső vagy a határterületek valamelyikéhez tartozó témák közvetlen vizsgálatából származó ismeretekből: tehát magának a marxista szakkutatásnak az új eredményeiből;

b) a polgári, főként pozitívista szakismeretek ama részéből, amelyek a polgári örökség felülvizsgálása és kritikai értékelése során helytállónak bizonyulnak, s amelyek a szakkutatás marxista ismeretrendszerében is alkalmas építőköveknek tekinthetők;

c) végül azokból az ismeretekből, amelyek az alap- és társtudományok eredményeiből a könyv- vagy könyvtárkultúra valamely részének vagy határterületeinek, illetve összefüggéseinek megvilágítására alkalmasak, vagy ahhoz segítséget nyújtanak.²⁴

A különböző forrásokból eredő ismeretek új egységbe foglalása azonban nem merülhet ki a részek mozaikszerű összeillesztésében. Az egyes témák sokrétű bonyolult összetettsége és szerteágazó összefüggései úgyszólván minden esetben megkívánják a *sokoldalú komplex* megvilágítást. A szakkutatás korszerű eredményekre valójában csak akkor és úgy vezethet, ha a kutató vagy a kutató munkaközösség a tárgy fejlődéstörténetének, jelenlegi állapotának és fejlődési tendenciáinak elemző vizsgálata mellett következetesen számbaveszi, kritikailag felülvizsgálja, értékeli és építőkövekként felhasználja mindazokat az ismereteket, amelyek a bibliológia, illetve a könyvtártudomány, valamint az alap- és társtudományok eredményeiből a témára vonatkoznak, vagy azt érintik. A korszerű kutatás egyik fontos módszerbeli feltétele, hogy necsak a témát, hanem *azt érintő ismeretanyagot is fejlődésében vizsgálja és értékeli.*

A kialakulóban levő új marxista ismeretrendszer *rendszerelési elveit* is — mint általában a többi tudomány esetében is — lényegében magának a tárgykörnek a belső tagolódása határozza meg. Az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat sajátos adottságai szükségképpen megadják az alapot a vizsgálatából származó elméleti és történeti ismeretek természetes rendszerének kialakításához is. A fejlődés jelenlegi kezdeti szakaszában még nem szükséges, de nem is célszerű az ismeretek majdani rendszerét előre részleteiben felvázolni. Annál kevésbé, mert az ilyen kísérlet elegendő konkrét ismeretanyag hiányában könnyen valamilyen önkényes megoldásra vezethet, ami belső ellentmondást hordoz magában. Ez idő szerint az idő előtti rendszerelés fő veszélye az, hogy a marxista bibliológiai ismeretrendszer összeállítására egyszerűen a polgári ismeretágak pusztja egymásmellé helyezésével tesz kísérletet. Az ilyen elszármazott, felemás megoldás pedig nem tisztázáshoz segíti, hanem éppen ellenkezőleg a szétválasztandó elemek egybefogásával

²⁴ Az *alaptudományok* a marxizmus—leninizmus tudományágai. A *társtudományok* ismeretanyagából pedig a társadalom fejlődéstörténetét és jelenét vizsgáló tudományok egyes eredményeit, így különösen a történettudományok (általános történet, gazdaságtörténet, technikatörténet, művelődéstörténet, tudománytörténet, neveléstörténet, művészettörténet, helytörténet, intézmény- és hivataltörténet stb.), továbbá a közgazdasági tudományok, a statisztika, a jogtudomány, a lélektan, a pedagógia, az esztétika, az irodalom- és nyelvtudományok, a néprajz (folklor), a filmtudomány, a népműveléstudomány stb. egyes olyan eredményeit kell figyelembe venni, amelyek az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat valamely részének vagy összefüggésének a megvilágítására alkalmasak.

inkább összekuszálja a kérdést.²⁵ Nem kétséges viszont, hogy a korszerű marxista szakismeretek gyarapodásával, a tárgykör kiterjedtebb és elmélyültebb megismerésével párhuzamosan egyútt növekszik annak a lehetősége is, hogy a rendszerezés elvei tisztázódjanak, és az ismeretek sajátos marxista rendszere fokozatosan kialakuljon.

IV. Tudományelméleti tanulságok a kutatás tervezésében és megvalósításában

Végső soron e tudományelméleti vizsgálódások és tudománypolitikai megfontolások legfőbb célja és értelme az, hogy a korszerű kutató munka szilárd elvi alapot nyerjen a maga *gyakorlatához*. A tárgykör elvszerű kijelölése, különböző oldalainak, komplex jellegének, sajátos belső tagolódásának és kiterjedt kapcsolatainak jelzése, továbbá a kutatás célravezető, marxista társadalmi-történeti szemléletének és módszereinek körvonalazása, végül az ismeretrendszer összetételének, jellegének, gyakorlati rendeltetésének és felhasználási lehetőségének már e vázlatos megvilágítása is megadhatják az alapokat és előfeltételeket a marxista szakkutatás programjának tudatos, tervszerű és korszerű kidolgozásához. A tárgykör és az ismeretkör sajátos adottságai, a szemlélet és módszer korszerű lehetőségei együttesen meghatározzák a megismerés leginkább célravezető útját és módját. Együttesen elősegítik azt, hogy a kutatás célkitűzéseit és feladatait, szervezetét és módszereit a vizsgált valóságnak és a társadalmi gyakorlat objektív szükségleteinek megfelelően alakítsa ki, és a maga elvileg korszerűen megalapozott távlati kutatási tervét az országos kutatási tervbe, mint a társadalom életének megismerését szolgáló kutatások fontos részét, illeszthesse be.

A tudományelméleti és tudománypolitikai alapvetés azonban ma még maga is csak kiindulásnak tekinthető. A szakkutatás előhaladása, a tárgykör behatóbb megismerése az alapvetés továbbfejlesztését és elmélyítését is szükségyszerűen maga után vonja. Az elmélet és gyakorlat kölcsönös egymást támogató egymásrahatásának törvényszerűségei a megismerés folyamatában, a szaktudomány gyakorlatának és elméletének összefüggésében is szükségképpen érvényesülnek. Ez magyarázza, hogy ez a tudományelméleti vizsgálódás sem volt és nem is lehet öncélú. A szakkutatás korszerű gyakorlatának elméleti megalapozását kell elősegítenie.

Az elmélet és a gyakorlat alapvető összefüggéseiből szükségképpen következik, hogy a kutatási terv csak akkor lehet valóban korszerű és célravezető, ha a kutató munka feladatai és témái, szervezeti keretei és módszerei megfelelnek a kutatás tárgykörét képező társadalmi gyakorlat sajátos adottságainak és elmélet iránti szükségleteinek. Valóban eredményes munka alapja és vezérfonala csak abban az esetben lehet a terv, ha kidolgozásának irányelvei és végrehajtása következetesen összhangban vannak a tudományelméleti és tudománypolitikai vizsgálódások eredményeivel.²⁶

²⁵ Ld. pl. VARJAS Béla: *A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere* c. id. tanulmányát, amely a könyvtártudomány rendszerezésére a polgári könyvtártudomány ismeretágainak csoportosításával tesz eleve kilátástalan kísérletet.

²⁶ Az *elmélet és gyakorlat* kapcsolatáról, valamint a tudomány társadalmi jelentőségéről ld. az SZKP XXI. és az MSZMP VII. kongresszusának határozatából az alábbi megállapításokat:

a) a SZKP XXI. kongresszusának határozatából :

„Szakadatlanul erősíteni kell a tudományos intézmények kapcsolatát a gyakorlattal, a népgazdaságban általánosan és gyorsan alkalmazni kell a tudomány legújabb vívmányait, s merészebben kell végezni a kísérleti és tervezőmunkákat.

Kétségtelen ugyan, hogy egy-egy tudomány korszerű kifejlesztése nem könnyű feladat. Ezt a tudományok története általában is tanúsítja. A jelzett sajátos adottságok és körülmények között különösen nem az a könyv- és könyvtárkultúra marxista ismeretrendszerének kidolgozása. A vázolt gondolatmenetből azonban világosan elő kellett tűnnie annak, hogy e nehézségek nem leküzdhetetlenek. A szocialista könyv- és könyvtárkultúra minden korábbi fejlődési fokot felülmúló kibontakozása társadalmi-történelmi szükségszerűség. Következésképpen megnyílik, sőt már meg is nyílt a lehetőség a vizsgálatából adódó marxista ismeretrendszer kifejlesztésére is.²⁷ A múlthoz való merev ragaszkodás az újtól való félelem, maradiság vagy értetlenség ideig-óráig, egyes esetekben hátráltathatja ugyan a korszerű fejlődés menetét, vagy lassíthatja ütemét. Végeredményben azonban a társadalom alapvető fejlődési tendenciái feltartóztathatatlanul és egyetemlegesen érvényesülnek. A kérdés az, hogy az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra kutatói és irányítói tudnak-e és akarnak-e élni ezzel a történelmileg-társadalmilag meghatározott lehetőséggel. Erre kell felelnie a most készülő országos szakkutatási tervnek. Erre kell feleletet adniuk azoknak az elméleti és történeti eredményeknek is, amelyek a korszerű szakkutatás most meginduló új szakaszában megszületnek. Ez az egyetlen út ahhoz, hogy a bibliológia, illetve könyvtártudomány új ismeretrendszere korszerűen kialakuljon, eredményesen betölthesse a maga hivatását a gyakorlat továbbfejlődésében, és elfoglalhassa helyét a marxista társadalomtudományok együttesében.

A társadalomtudományokra, különösen a közgazdaságtanra az a feladat vár, hogy alkotóan összegezzék és általánosítsák a gazdasági és kulturális építési tapasztalatait, hogy megvizsgálják azokat az új kérdéseket, amelyeket az élet vet fel." (Az SZKP XXI. kongresszusa. 1959. január 27—február 5. Bp. 1959, Kossuth. 626. l.)

b) Az MSZMP VII. kongresszusának határozatából:

„A szocialista építés nagy feladatokat állít a tudomány elé. Szükség van arra, hogy kidolgozzuk a tudományos kutatómunka hosszabb távlati tervét. Népgazdasági céljainkat az iparban és a mezőgazdaságban csak akkor érhetjük el, ha megfelelő tudományos bázist teremtünk, ha eredményes kutatások folynak, tudásaink és tudományos munkásaink vizsgálják, elemzik és magasabb szinten általánosítják a gyakorlat során, a termelésben szerzett tapasztalatokat. Fejlődésünk jelenlegi szakaszában különös fontosságú a fizika, a kémia, a műszaki tudományok művelése.

A társadalomtudományok, különösen a filozófia, a közgazdasági és történet-tudományok és a pedagógiai tudomány művelői a polgári és kispolgári áramlatok elleni harcban védelmezzék, alkalmazzák és fejlesszék a marxizmust, elemezzék és általánosítsák legújabbkori fejlődésünket, szocialista építésünk tapasztalatait." (A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1959. november 30—december 5. Bp. 1960, Kossuth. 586. l.)

²⁷ Alapvető segítséget adhatnak ehhez a marxista klasszikusok útmutatásai. Közvetve szemléltető példa lehet minden olyan művük, amely valamely társadalmi jelenség, folyamat sokoldalú feldolgozását nyújtja. De közvetlenül is felhasználható alapvető megállapításokat tartalmaznak MARX, ENGELS és LENIN egyes művei, feljegyzései, amelyek az írás, az olvasás, a könyv, a sajtó vagy a könyvtár problémáit érintik. (Vö.: FEYL Ottmár: *A könyvtárak és az olvasás Marx és Engels munkásságában*. Könyvt. Tájékoztató. 1957. 7—10. sz., valamint KRUPSKÁJA N. K.: *Mit írt, mit mondott Lenin a könyvtárakról*. Bp. 1953.) A hazai marxista szakkutatók közül pedig elsősorban SZABÓ ERVIN könyvtártudományi tanulmányait és cikkeit kell kiemelni, mint amelyek téma-választás, szemlélet és módszer tekintetében egyaránt gazdag tanulságot nyújthatnak. (Vö.: SZABÓ ERVIN: *Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye*. 1900—1918. Bp. 1959.) SZABÓ ERVIN munkatársai közül elsősorban DIENES LÁSZLÓ, MADZSAR JÓZSEF és KÓHALMI BÉLA munkái adhatnak hasznos útbaigazításokat.

MÁTÉ KOVÁCS: BIBLIOTHÉCONOMIE ET BIBLIOLOGIE DANS L'ORGANISATION DES RECHERCHES SCIENTIFIQUES DANS LES CONDITIONS DU SOCIALISME

Les directives de principe d'une politique socialiste de l'organisation du travail scientifique et l'histoire des sciences aboutissent pareillement à la constatation que le rôle et l'importance d'une certaine branche de la science sont liés essentiellement à la portée sociale de l'objet étudié et à la qualité de l'ensemble des connaissances données. Les théories bourgeoises des sciences ne tiennent pas suffisamment compte des corrélations qui existent entre la théorie et la pratique. Ce n'est que grâce aux résultats des recherches scientifiques marxistes qu'on réussit à éclaircir les phénomènes et les processus réels de la nature et de la société, avec toute la complexité de leurs rapports réciproques.

En conformité avec la loi fondamentale de la vie économique socialiste, l'importance sociale des sciences s'accroît sans cesse et l'importance des différentes branches de la science, comparées l'une à l'autre, varie également en fonction de la portée sociale de celles-ci. Dans les conditions du socialisme, le rôle de la musique, du théâtre, du cinéma, de l'éducation des adultes, des livres et des bibliothèques s'accroît de plus en plus dans la pratique sociale et la participation des larges masses à ces manifestations de la vie culturelle est plus forte que jamais. C'est ce qui explique donc la pleine actualité des efforts ayant pour but d'étudier systématiquement ces phénomènes et processus qui se déroulent au sein de la société et la nécessité de les soumettre à une recherche scientifique approfondie.

Il en résulte que dans les plans prospectifs qui se rapportent aux recherches scientifiques à l'échelle nationale, l'étude des principaux problèmes théoriques, pratiques et historiques du domaine de l'éducation populaire retient, parmi les tâches essentielles prévues, une place importante. Il en est de même quant aux questions de l'édition, de la distribution des livres, de la presse et des bibliothèques, faisant partie des problèmes de l'éducation populaire. Évidemment, pour pouvoir développer harmonieusement l'ensemble de la culture socialiste du pays, il faut établir les prévisions en ce qui concerne aussi les études méthodiques et modernes, systématiques et planifiées de toutes les manifestations essentielles du domaine de la culture.

L'accroissement de la portée sociale de la bibliologie et de la bibliothéconomie se base sur le progrès rapide de l'objet de leurs recherches, c'est à dire sur le progrès de la pratique sociale relatives aux communications écrites et imprimées. Selon les données de l'UNESCO, la production mondiale annuelle des livres se chiffre à 250 mille, avec un tirage de près de 5 milliards. Le nombre approximatif des quotidiens est de 6 300, dont le tirage moyen journalier atteint le chiffre de 240 millions. On publie en outre environ 100 000 périodiques et on fait paraître des imprimés divers en quantités innombrables. Il faut admettre néanmoins que les communications écrites et imprimées n'ont pas encore atteint, ni en profondeur, ni en extension, les valeurs limites des possibilités. Rappelons seulement à cet égard que si on tient compte de toute l'humanité, la proportion des personnes qui savent lire et écrire ne dépassera qu'à peine la moitié (56%) de la population ayant atteint sa 15e année et les deux tiers de ceux-ci ne sont parvenus réellement qu'à un degré rudimentaire de ces connaissances. Autrement dit, à l'heure actuelle un cinquième seulement de toute la population du globe a réussi de développer sa pratique d'écrire et son habitude de lire jusqu'à un niveau relativement élevé. Il n'est pas moins vrai que ce taux s'améliorera rapidement d'une décennie à l'autre.

L'évolution des bibliothèques et de l'édition des livres est particulièrement rapide dans les pays socialistes qui se rapprochent successivement et dépassent même, en ce domaine aussi, le niveau des pays capitalistes développés. Au territoire actuel de l'Union Soviétique, 30 000 ouvrages ont paru en 1913 en environ 99 millions d'exemplaires, contre 60 000 ouvrages d'un tirage de 1.107 millions en 1956. Ayant passé de 76 000 à 394 000, le nombre des bibliothèques de l'U. R. S. S. s'est vu quintupler au cours des derniers quatre décennies, avec un stock qui s'est multiplié à raison de 33 fois, en passant de 46 millions de volumes à 1,5 milliards.

Le progrès marqué en Hongrie présente sensiblement les mêmes ordres de grandeur. En 1938 on a publié 8.156 ouvrages avec un tirage total de 17 272 000 tandis qu'en 1959 on constate une multiplication à raison de 2,5, respectivement de 3 fois dans le nombre des publications (19.812) et dans celui du total des tirages (52 872 000). Avant la seconde guerre mondiale on comptait en Hongrie environ 3000 bibliothèques; à la fin de l'année

1957 on enregistrait 18.777 bibliothèques avec un stock de presque 40 millions de volumes, — dont presque 29 millions de volumes ont été empruntés par plus de 2 millions de lecteurs. Le développement que les autres démocraties populaires présentent est à peu près analogue.

L'élargissement du rôle de la graphie et de la lecture, celui des livres, de la presse et des bibliothèques est une conséquence inévitable des tendances du socialisme et des buts qu'on se propose d'atteindre dans le domaine politique, économique, technique et culturel, lorsqu'on assigne comme but central de la prévoyance sociale la satisfaction optimale des besoins matériels et spirituels, des besoins collectifs et individuels de l'homme. L'analyse de la situation à l'échelle mondiale et l'observation de la direction que suit l'évolution générale des événements aboutissent sans équivoque à montrer que les prémisses d'une transition éventuelle de l'usage oral à l'usage écrit ne se créent, pour la société entière, que parmi les conditions du socialisme, voire plutôt parmi celles du communisme.

Le fait que l'importance de la pratique sociale relative aux communications écrites et imprimées s'accroît sans cesse et qu'elle s'accroîtra dans l'avenir, implique la nécessité d'un examen à poursuivre en base de la conception marxiste de la société et de l'histoire. En effet, le système marxiste des sciences sociales ne sera intégral que si toutes les branches des sciences, appelées à éclaircir les phénomènes et les processus divers de la société — et parmi celles-ci la bibliologie resp. la bibliothéconomie — apportent leur concours particulier à la mise en lumière de tous les aspects de la vie sociale.

La valeur des connaissances offertes sous ce rapport par la *bibliologie* resp. par la *bibliothéconomie* et la direction de l'évolution que les recherches scientifiques devront suivre, seront déterminées par les facteurs suivants:

1° la quantité et la qualité des connaissances théoriques et historiques obtenues par l'étude de l'objet donné, connaissances pouvant être considérées exactes au point de vue du stade actuel de l'évolution;

2° les besoins nés de l'objet-même des recherches: de la pratique sociale de nos jours concernant la graphie, la lecture, les livres, la presse et les bibliothèques; et finalement

3° la modernité de la manière de voir des chercheurs et celle de la méthode des recherches, c'est à dire la conception sociale et historique marxiste et la méthode marxiste.

Notons bien toutefois que le travail scientifique reste derrière l'évolution de la pratique et ne correspond pas aux exigences qui se manifestent de la part de celle-ci. Ce retard prend son origine d'un côté dans les contradictions inhérentes et dans les bornes des recherches bourgeoises, autrement dit dans certains facteurs déterminés par les circonstances sociales et historiques (niveau scientifique relativement bas du patrimoine laissé par la bourgeoisie). D'autre part il s'agit de l'état initial rudimentaire des recherches marxistes, de leurs imperfections relatives.

Ce sont les traits caractéristiques de la société bourgeoise qui déterminent à la fois les limites et le caractère contradictoire des *recherches bourgeoises spéciales* et ceux-ci résultent, à leur tour de la manière de voir adoptée par la bourgeoisie: de la conception idéaliste, qui se présente, pour la plupart, sous formes du positivisme ou — sporadiquement — sous forme de la conception historique des idées. Partant de ces conceptions, les chercheurs bourgeois n'ont pas réussi à se rendre compte de l'enchaînement des corrélations qui existent entre la graphie, la lecture, les publications et les bibliothèques et ont négligé les rapports spécifiques, qui existent entre ces facteurs, aspects divers de la communication écrite et imprimée. Étant de l'avis que le rôle que la graphie, les publications et les bibliothèques jouent, comme supports de la civilisation, est un rôle essentiellement passif, d'un caractère intermédiaire, ils se sont privés d'emblée de la possibilité de considérer les connaissances offertes par leurs propres recherches spéciales comme équivalentes aux connaissances d'autres branches des sciences sociales, des branches plus reconnues et dirigées surtout à l'étude de certains autres aspects de la conscience sociale. A vrai dire il ressort clairement des corrélations dialectiques qui existent entre la forme et l'essence que la pensée à exprimer et le caractère spécifique de la communication écrite et imprimée se présentent dans tout ouvrage écrit comme une entité dialectique.

Au point de vue de la bibliologie, resp. de la science bibliothéconomique, cette thèse possède une importance primordiale, car c'est elle qui permet qu'on se rend compte du rôle constructif que la communication écrite et imprimée joue, par suite de ses caractéristiques propres, dans l'expression des phénomènes de la conscience et même dans

leur formation; c'est elle qui offre la possibilité de faire reconnaître le caractère constructif de ce rôle. Dans la plupart des cas les chercheurs bourgeois étudiaient les aspects divers de la communication écrite et imprimée (la graphie, la lecture, les livres, la presse, la typographie, le papier, l'édition de livres et les bibliothèques) comme sujets isolés l'un de l'autre. Cette méthode de recherche avait maints inconvénients, au point de vue de l'évolution des études spéciales aussi bien que de celui de l'appréciation générale de cette branche de la science et ceci surtout parce que la séparation plus ou moins gratuite de l'étude supprimait la possibilité d'une transformation de la bibliologie en un système homogène de connaissances, qui serait basé sur certains principes et l'empêchait d'être rangée parmi les sciences sociales.

La tâche de la *recherche spéciale marxiste* est d'étudier les différentes formes de la communication écrite et imprimée, les ouvrages écrits, les publications, les bibliothèques, sans perdre de vue les phénomènes sociaux corrélatifs. Cette recherche s'étend donc nécessairement sur l'ensemble des phénomènes culturels qui résultent de l'exercice de la graphie, de l'édition des livres et du fonctionnement des bibliothèques, de même que sur les bases socio-économiques de celles-ci et sur les phénomènes ou processus de leur suprastructure, y compris les rapports réciproques qui existent entre ces facteurs divers. Ce domaine des recherches comprend donc:

1° les besoins objectifs de la société et les désirs subjectifs des individus qui se présentent à l'égard des ouvrages écrits, des publications et des bibliothèques;

2° les activités ayant pour but la satisfaction de ces besoins (édition des livres, industrie typographique, distribution des livres, travail de bibliothèque, etc.);

3° le résultat de ces activités: par exemple les produits de celles-ci (ouvrages écrits, publications, art bibliotechnique, etc.) et les institutions y relatives (maisons d'édition, imprimeries, librairies, bibliothèques, etc.);

4° le rôle et l'influence des différents aspects (graphie et lecture) et des formes différentes (ouvrages, publications et bibliothèques) de la communication écrite et imprimée sur la formation de la conscience et surtout sur l'évolution et le raffermissement de l'idéologie socialiste, sur l'élargissement et l'approfondissement de la culture générale et des connaissances spéciales, sur la formation des goûts et des mœurs; finalement

5° les corrélations réciproques de ces facteurs et des autres phénomènes et processus de la vie sociale.

Le domaine des recherches marxistes est donc à la fois plus étendu et plus restreint que celui des études scientifiques bourgeoises. Il est plus restreint d'une part, parce que les études correspondantes se concentrent, par principe, sur la pratique sociale qui a pour base la communication écrite et imprimée, d'autre part il est plus étendu, car on examine les phénomènes et les processus, les produits et les institutions de la pratique sociale dans leur ensemble, avec toutes leurs corrélations sociales.

Pour éviter tout malentendu il est nécessaire qu'on détermine *le système intrinsèque particulier des objets, et des tâches* des recherches scientifiques et les limites extrêmes d'une interprétation éventuelle de ses objets et de ses tâches.

La pratique sociale basée sur la communication écrite et imprimée et liée en même temps à celle-ci, possède — à l'égal des autres processus complexes de la société — plusieurs aspects. Elle réunit en soi, d'une façon inséparable:

1° d'une part les *phénomènes de la conscience*, exprimés par le second système de signalisation,

2° d'autre part la *forme*: la communication écrite et imprimée,

3° les *corrélations économiques* qui caractérisent le régime social donné et leurs répercussions sur l'évolution de la pratique,

4° finalement la *technique* correspondant au niveau du système social donné, technique offrant la possibilité d'une réalisation matérielle de l'essence et de la forme et permettant que celles-ci remplissent leurs fonctions sociales.

Bien que l'ensemble de la pratique de la communication écrite et imprimée se réalise en tant qu'entité inhérente, l'étude scientifique de ses aspects divers n'appartient pas d'une manière homogène aux tâches des recherches bibliologiques. Les recherches bibliologiques, resp. bibliothéconomiques ont pour but d'étudier les questions suivantes: les aspects de la communication écrite et imprimée (graphie et lecture), — et les manifestations de celle-ci, (ouvrages écrits, publications, bibliothèques) — les corrélations sociales y relatives (besoins objectifs, besoins subjectifs, rapports mutuels, effets), — les relations qui existent entre la communication écrite et imprimée et le contenu qu'elle exprime, — la connexité entre la communication écrite et imprimée d'une part

et entre la technique utilisée ou les lois économiques de l'autre, — examen des caractéristiques particulières de toutes ces corrélations. Il s'entend de soi que ces recherches se dirigent nécessairement sur la communication écrite et imprimée, qui forme le problème central. L'étude moins approfondie de certaines conditions des publications (p. e. leur répartition selon l'objet publié et selon leur niveau scientifique, etc.) et l'examen des problèmes économiques et techniques de la pratique ne possède qu'un caractère complémentaire. On ne négligera pas l'étude systématique et simultanée des corrélations sociales respectives, c'est à dire l'examen des besoins et des revendications divers, des relations différentes et de leurs répercussions.

Considérant ce qui précède, il est bien fondé de concentrer les recherches — en conformité avec la structure donnée du sujet — sur les domaines qui suivent:

1° *les fondements et les corrélations sociaux* (c'est à dire les aspects sociologiques) en connexion avec la pratique de la graphie, de la lecture, des livres et des bibliothèques,

2° *l'exercice-même de la graphie et de la lecture*: les corrélations qui existent entre les processus de la pensée, de la parole et d'autres modes de communication naturels (le chant, les gestes) et l'expression par écrit des phénomènes de la conscience,

3° sur tout ce qui se rapporte aux *livres*: édition des livres, typographie, l'art bibliotechnique, la bibliophilie, la distribution des livres, et sur certaines *connaissances spéciales* ayant pour objet *les ouvrages écrits*: la bibliographie, la documentation et les articles d'information,

4° sur les *bibliothèques*, sur la pratique et l'histoire de l'évolution des bibliothèques domestiques et publiques.

Les connaissances obtenues par les recherches spéciales marxistes doivent être refaites à fond, du point de vue de leur essence et de leur systématisation, et ceci en conformité avec les besoins de la pratique socialiste des livres et des bibliothèques, en conformité avec les exigences d'une politique socialiste de l'organisation des travaux scientifiques et avec les exigences formulées par la théorie marxiste des sciences. En même temps il faut utiliser les résultats déjà disponibles, obtenus soit par les recherches marxistes, soit par les études bourgeoises (après les avoir soumis à une critique préalable). Mais ce qui importe le plus est l'élaboration des résultats nouveaux, modernes et ceci sous le plus bref délai possible. Néanmoins cette nouvelle synthèse des connaissances provenant de sources multiples ne devra pas revêtir un caractère fragmenté, la base des résultats nouveaux restera toujours une analyse multilatérale et complexe.

Ces recherches du domaine de la théorie des sciences et toutes ces considérations résultant du désir d'organiser les travaux scientifiques, ont pour but de créer les fondements théoriques solides pour la pratique des recherches modernes et d'esquisser les bases, assurer les conditions préliminaires d'une élaboration résolue, systématique et moderne du programme des recherches scientifiques marxistes. Les caractéristiques de l'objet donné et les connaissances déjà acquises ainsi que les possibilités qu'offre l'idéologie et la méthode donnée déterminent la direction et en même temps les méthodes les plus judicieuses qui s'offrent pour l'acquisition de connaissances nouvelles. L'ensemble de ces facteurs facilite qu'on puisse examiner les lois objectifs de la pratique sociale basée sur la communication écrite et imprimée, en se conformant à un plan élaboré à l'échelle nationale; ils facilitent en outre que cette pratique puisse être développée selon les exigences les plus modernes.

Parmi les principes qui régissent l'activité de la *planification*, il faut relever les suivants:

1° Les prévisions du plan des recherches bibliologiques resp. bibliothéconomiques — ainsi que ces recherches elles-mêmes — doivent s'étendre sur l'ensemble de leurs objets.

2° En ce qui concerne les travaux scientifiques des différents secteurs des recherches et les prévisions du plan qui se rapportent sur ces travaux, il est recommandé d'assurer une certaine autonomie dans leur élaboration, sans perdre de vue toutefois que les corrélations entre l'objet des recherches d'une part et l'ensemble des problèmes des livres et des bibliothèques (voire l'ensemble de toute la vie sociale) de l'autre, doivent toujours être mises en évidence.

3° Les recherches spéciales doivent être dirigées en premier lieu sur l'examen approfondie de la pratique contemporaine, tout en englobant aussi les fondements théoriques du développement progressif de cette pratique. En faisant le choix parmi les différentes phases de l'histoire de l'évolution des livres et des bibliothèques, on devra donner la priorité aux études sur l'évolution de la période socialiste, et à l'examen des

événements qui l'ont immédiatement précédé (à l'édition de livres et à l'activité des bibliothèques sous le régime bourgeois, à la pratique de la classe ouvrière et paysanne dans la lecture).

4° Les recherches devront être entreprises suivant un plan unique, avec le concours de toutes les institutions intéressées pouvant se charger des travaux scientifiques relatifs; lors de la répartition et de la gestion des travaux on tiendra compte des possibilités et des capacités données.

5° Il s'en suit que les bibliothécaires assumeront une double tâche dans le domaine des recherches spéciales. Ils auront à remplir d'une part leur tâche principale: l'étude de la pratique et le développement des bibliothèques. D'autre part — fidèles à leurs traditions — ils prendront leur part des recherches spéciales bibliologiques, dans le sens plus large du terme. Cela entraîne l'obligation, pour les bibliothèques d'accepter le rôle principal dans l'élaboration d'un système marxiste des connaissances de l'écriture, de la lecture, des livres et des bibliothèques et de devenir ainsi les institutions centrales, les organes directeurs de ces recherches spéciales.